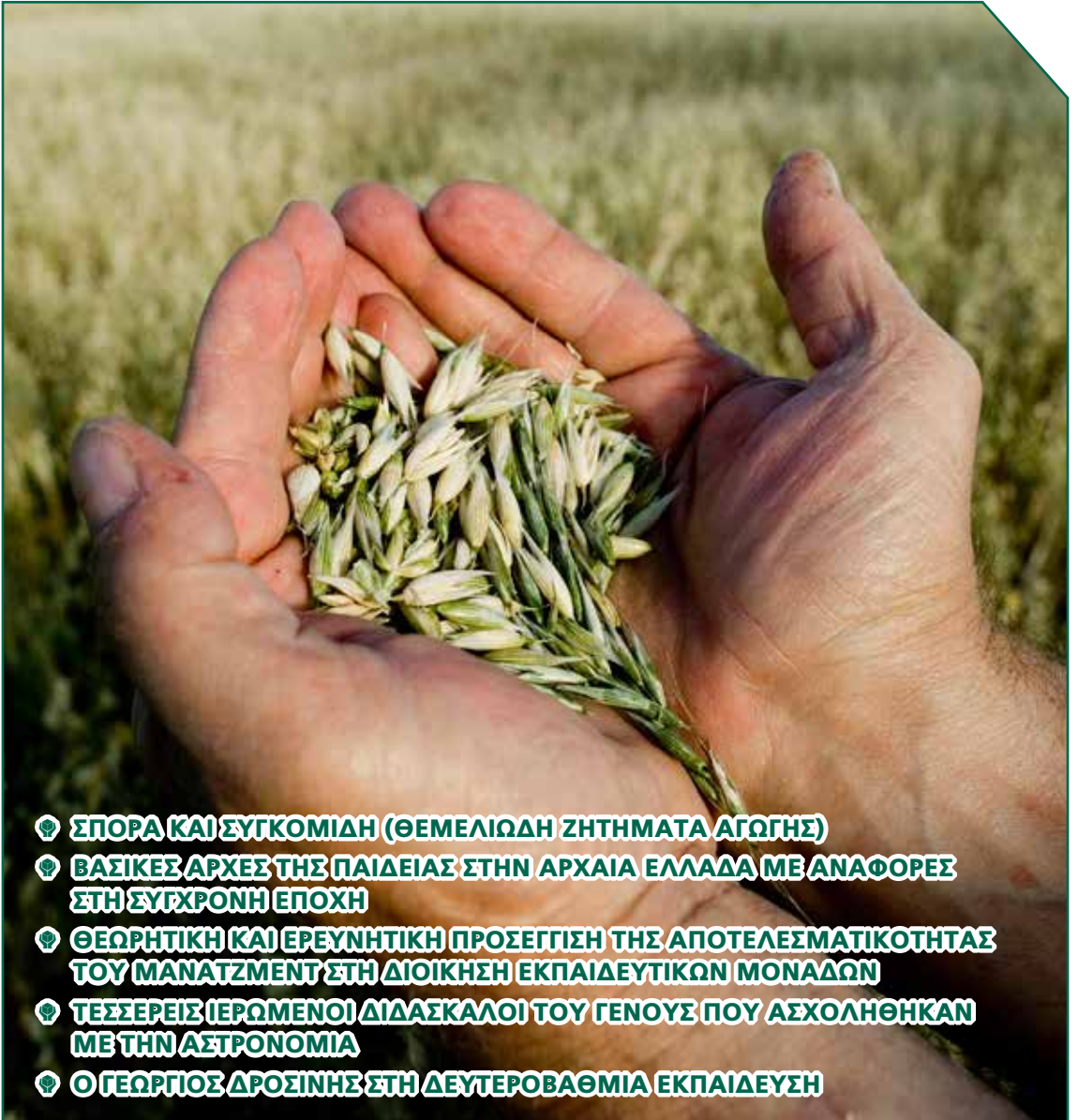

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- **ΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ (ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ)**
- **ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ**
- **ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ MANATZMENT ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ**
- **ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΙΕΡΩΜΕΝΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΗΘΗΚΑΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ**
- **Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Περιεχόμενα

67

ΣΧΟΛΙΑ 65

ΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ (ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ)

Τοῦ κ. Ἡλία Λιαμῆ 67

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Τοῦ κ. Νικολάου Ραγκούση 71

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ- ΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

Τοῦ κ. Ἡλία Γεραρή 78

ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΙΕΡΩΜΕΝΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΗΘΗΚΑΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ

Τοῦ κ. Κωνσταντίνου Μαυρομάτη 89

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τοῦ κ. Αναστάσιου Ἀγγ. Στέφου 95

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ 99

ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ 99

78

82

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Όργανο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν
Ἐγκριμένο ἀπό τό Ὑπουργεῖο Παιδείας. Ἀριθμός Ἐγκρ. 1717/15.2.1952
Ἰδρυτής: **Ἰ. Θ. Κολιτσάρας** (†1989)

Ἐκδότης - Ἰδιοκτῆτης: **Χ.Ε.Ε.Α.**

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ.-Fax: 210 32.27.100

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό νόμο καί ἐπιμελητής ἐκδόσεως:

Ἰωάννης Μαρκότσας, Διαγόρα 35, 153 44 Γέρακος, Τηλ.: 210 66.12.399

Διευθύνεται ἀπό Συντακτική Ἐπιτροπή

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«**Λυχνία Α.Ε.**»

Ἀνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἀχαρνῶν

Τ. 210 3410436, F. 210 3425967 • www.lychnia.com, info@lychnia.com

Τιμή τεύχους **1,50€**

Ἐτήσια συνδρομή: Ἐσωτερικοῦ-Κύπρου 10€, Ἐξωτερικοῦ 20€ • 25\$

Ἀθήνα - Αὐγουστος 2019

ΟΔΗΓΙΕΣ: Ἐπιστολές, συνεργασίες, ἐπιταγές, βιβλία καί ἄλλα ἔντυπα νά στέλνονται στό γραφεῖο
τῆς Χ.Ε.Ε.Α., Καρύτση 14, 10561 Ἀθήνα.

- Τό Γραφεῖο εἶναι ἀνοικτό κάθε ἔργασιο ἡμέρα ἀπό 9 π.μ. ἕως 1 π.μ.
Τεύχη τοῦ περιοδικοῦ πωλοῦνται στό βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» στήν Ἀθήνα καί σέ ἄλλες
ἐπαρχιακές πόλεις, καθώς καί στό γραφεῖο τῆς Χ.Ε.Ε.Α. στήν Ἀθήνα.
- Ἡ δημοσίευση τῶν ἄρθρων ἐγκρίνεται ἀπό τή Συντακτική Ἐπιτροπή. Μή δημοσιευμένα
ἄρθρα δέν ἐπιστρέφονται. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή διατηρεῖ τό δικαίωμα νά συντομεύει τά
κειμήνια ἢ νά δημοσιεύει τμηματικά τά μακρά κείμενα. Γι' αὐτό πρέπει τά ἀποσπασμένα
ἄρθρα νά μῖν ὑπερβαίνουν τίς 6-8 σελίδες. Στό περιοδικό δημοσιεύονται ἐργασίες σχετικές
μέ θέματα Παιδαγωγικῆς καί Διδακτικῆς, ἀλλά καί μέ ιστορικά ἢ ἄλλα ἐπίκαιρα θέματα.
Όσοι θέλουν παρουσίαση τοῦ βιβλίου τους, παρακαλοῦνται νά ἀποστέλουν δύο ἀντίτυπα,
ένα γιά ἀπλή ἀγγελία καί γιά τή βιβλιοθήκη τῆς Ἐνώσεως καί ἄλλο γιά τόν μέλλοντα νά
κάμει τήν βιβλιοπαρουσίαση. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή ἔχει τό δικαίωμα νά μῖν ἐγκρίνει
τή δημοσίευση βιβλιοκρισιῶν γιά βιβλία ἄσχετα μέ τό περιεχόμενο καί τή γραμμή τοῦ
περιοδικοῦ. Τήν εὐθύνη γιά τά δημοσιευμένα κείμενα φέρουν οἱ συγγραφείς τους.

«Τέκνα μου Πάργιοι, πρὸς διαφύλαξιν τῆς πίστεως καί ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος φροντίσατε νά συστήσετε ἀνυπερθέτως σχολεῖον ἑλληνικόν, δι' οὗ θὰ γνωρίσωσι τὰ τέκνα σας ὅσα ἐσεῖς ἀγνοεῖτε».

«Πρέπει νά στερεώσετε σχολεῖα ἑλληνικά νά φωτίζονται οἱ ἄνθρωποι· διότι διαβάζοντας τὰ ἑλληνικά τὰ νῦρα, ὅπου φωτίζουν καί λαμπρύνουν τόν νοῦ τοῦ μαθητοῦ ἀνθρώπου, καθώς φωτίζει ὁ ἥλιος τήν γῆν, ὅταν εἶναι ξαστεριά καί βλέπουν τὰ μάτια μακρὰ, ἔττι βλέπει καί ὁ νοῦς τὰ μέλλοντα. Ἀπεικάζουν ὅλα τὰ κατὰ καί τὰ κακά, φυλάγονται ἀπό κάθε λογῆς κακὸν καί ἁμαρτίαν· διότι τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὴν ἐκκλησίαν· μανθάνομεν τί εἶναι Θεός, τί εἶναι Ἁγία Τριάς, τί εἶναι ἄγγελοι, τί εἶναι ἀρετή, τί εἶναι δαίμονες, τί εἶναι ἄγγελοι, τί εἶναι ἀρετή, τί εἶναι δαίμονες, τί εἶναι κόσμος. Τὸ σχολεῖον φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους καί ἀνοίγουν καί μανθάνουν τὰ μυστήρια τῆς πίστεως καί διαβάζουν τὰ ἀδελφία τὴν θείαν καί ἱερὰν Γραφήν».

Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Η διαδικασία της αναθεώρησης του Συντάγματος πού βρίσκεται σέ εξέλιξη από τήν προηγούμενη Βουλή καί τήν νέα μετά τίς έκλογές, περιλαμβάνει μεταξύ τών άλλων άρθρων, καί τά άρθρα 3 καί 13. Τά άρθρα αυτά μεταξύ τών πολλών θεμάτων πού ρυθμίζουν, καθορίζουν καί θέματα πού άπτονται του μαθήματος τών θρησκευτικών.

Διατυπώσεις άσαφείς, διφορούμενες καί δεκτικές πολλών έρμηνειών όπως αρκετές φορές μέχρι τώρα έχει συμβεί, πού γιά τήν ακριβή έρμηνεία τους χρειάζεται ή προσφυγή στο Συμβούλιο της Έπικρατείας, μπορούν να οδηγήσουν σε αλλοίωση του χαρακτήρα του μαθήματος.

Έχει καταστεί σαφές σε όσους παρακολουθούν τά δρώμενα, ότι ή διαστρέβλωση καί ή παραπληροφόρηση θεμάτων, ειδικά σε θέματα πού άφορούν δήθεν πίεση από τήν Εύρώπη γιά αλλαγές στις σχέσεις Κράτους-Έκκλησίας καί θρησκευτικής έλευθερίας είναι στην ήμερήσια διάταξη.

Έτσι, παρακολουθώντας τή σχετική είδησεογραφία καί τά Πρακτικά τών Συνεδριάσεων της Βουλής αλλά καί σχετικές άναρτήσεις στο διαδίκτυο, έστίασαμε τήν έρευνα στις βασικές άγορεύσεις γιά τό θέμα καί τίς τοποθετήσεις υπευθύνων βουλευτών όπως του Προέδρου της αναθεωρητικής επιτροπής, κ. Εύρ. Στυλιανίδη. Ο Πρόεδρος της επιτροπής, στο ύπό συζήτηση θέμα μεταξύ άλλων τόνισε ότι:

1. «... Η Εύρωπαϊκή Συνθήκη του Άμστερνταμ στο άρ. 11 δέχεται 'ότι ή Εύρωπαϊκή Ένωσις σέβεται καί δέν προδικάζει τό σύμφωνο προς τό έθνικό καθεστώς τών Έκκλησιών καί τών θρησκευτικών ένώσεων ή κοινοτήτων'...».

2. «... στην Εύρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του άνθρώπου καί στον Χάρτη Θεμελιωδών

Έλευθεριών δέν υπάρχει γραμμένη ή άφρημένη έννοια του ουδετεροθρησκου κράτους, αλλά συνάγεται από τήν έννοια της Θρησκευτικής Έλευθερίας του άρ. 9 πού είναι ευρύτερη».

3. «Άρα σε κάθε κράτος από τά 47 μέλη της Μεγάλης Εύρώπης ή σχέση πολιτείας-Έκκλησίας ρυθμίζεται με διαφορετικό τρόπο, στη βάση της ιστορικής καί συνταγματικής τους παράδοσης, αλλά πάντα υπό τό πρίσμα της θρησκευτικής έλευθερίας...».

4. «Τό άφρημένο της έννοιας 'ουδετεροθρησκο κράτος' οδηγεί μάλλον σε ένα κράτος 'θρησκευτικά άδιάφορο', κάτι πού σαφώς μπορεί να κλονίσει τον Άξιακό Πυρήνα του Συντάγματος μας καί να μās άπομακρύνει από τή Συνταγματική καί ιστορική μας ρίζα».

Φυσικά, στα παραπάνω έχει δημιουργηθεί ένας ευρύς διάλογος, κυρίως από όσους καί όσες έπιθυμούν διακαώς τή ρητή διατύπωση στο Σύνταγμα γιά τον χωρισμό Έκκλησίας καί κράτους. Παρότι οί πάντες γνωρίζουν καί αποδέχονται στα γραπτά έργα τους ότι οί ρόλοι είναι σαφώς διακριτοί, έπιμένουν, έπιδιώκουν καί πιέζουν προς πāσα κατεύθυνση καί με κάθε τρόπο στη ρητή άναγραφή «χωρισμός». Μάλιστα δέ, ένας εκ τών φημισμένων ακαδημαϊκών δασκάλων, όμότιμος καθηγητής, χαρακτήρισε ως έχουσα «άτολμο καί άμφίρροπο χαρακτήρα», τήν πρόταση της αναθεωρητέας διάταξης γιά τό χωρισμό Έκκλησίας καί Πολιτείας (έπιστολή όμ. καθ. Συντ. Δικαίου ΑΠΘ Άντ. Μανιτάκη, Καθημερινή, 20-1-2019).

Όλοι βέβαια γνωρίζουμε, ότι εν σχέσει με τό «βάθος» καί τήν όσωση στον έλληνικό βίο της όρθόδοξης εκκλησίας με τήν κοινωνία, ή παρέμβαση ή άνάμιξη της Έκκλησίας στο Δημόσιο βίο, όχι μόνο δέν έπιβάλλεται από τήν ίδια, αλλά της ζητείται γιά εύνόπτους λόγους, όχι μόνο είναι δυσανάλογη με τό μέγεθος, τό είδος της προσφοράς καί της άνιδιοτελους θυσίας πλειάδας ήγετικών της στελεχών, αλλά άντιθέτως, σπνρίζει άδυναμίες του κρατικού μηχανισμού, χωρίς τυμπανκρουσίες άντιμε-

τωπίζει κοινωνικά προβλήματα με απόλυτη διακριτικότητα, δέν λειτουργεί όπως τα πολιτικά κόμματα σπλιτεύοντας την άνικανότητα της κρατικής μηχανής όπως π.χ. το θέμα των συσσιτίων, τό προνοιακό έργο όπου τό κράτος άπουσιάζει κ.λπ. Αυτό λοιπόν σημαίνει ότι κάποιου πού έχουν δυσκολία με τό ζήτημα «πίστη» ή «θρησκεία» θά διαγράψουν τήν ιστορία; Τό αυτό έν σχέσει με τά άνωτέρω, συμβαίνει και με τήν βαρύτητα του μαθήματος των θρησκευτικών, δηλ. μιās ζωντανής παράδοσης και ιστορίας αιώνων, πού αντί νά συντελεί στήν άποκάλυψη της Αλήθειας, έχει γίνει πεδίο άγνων αντιπαραθέσεων με μόνο θύμα τήν ουσία και τό περιεχόμενο του μαθήματος.

Δέν μπορεί στον περιορισμένο χώρο του παρόντος νά άναπτυχθεί διεξοδικά τό θέμα και νά άναλυθεί ή όλη επιχειρηματολογία.

Κάθε καλόπιστος έκτιμητής όμως μπορεί νά έπικεντρώσει στο ότι τά παιδιά στο σχολείο διαμορφώνουν ένα γνωστικό υπόβαθρο και μία συνείδηση πού έμπεριέχει τόν πλουτο της έλληνικής παράδοσης και πολιτισμού. Γλώσσα και ιστορία. Δηλαδή όλα τά βασικά και πρωτεύοντα στοιχεία της καλούμενης έθνικής ιδιοπροσωπείας. Έπίσης, άκολουθώντας τήν τρέχουσα ιδεολογικοπολιτική αντίληψη, διδάσκονται «ιδεολογικά φορτισμένα» έπιστημονικά πεδία, όπως πολιτική έπιστήμη, κοινωνιολογία, οικονομία. Αποτελεί στρουθοκαμηλισμό νά μήν παραδεχόμαστε τήν ταύτιση του περιεχομένου αυτών των γνωστικών πεδίων με τό έκάστοτε κρατούν ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο.

Τό έρώτημα λοιπόν είναι άπλό. Πώς μία πρόσκαιρη και έπίκαιρη ιδεολογικοπολιτική άποψη μπορεί νά βρίσκει «χώρο» στο σχολείο

και από τήν άλλη, τό μάθημα των θρησκευτικών ή οι σχέσεις Κράτους και Έκκλησίας, άλλης τάξεως και ποιότητας, νά αντιμετωπίζονται άπαξιωτικά, έχθρικά και άπορριπτικά.

Τά παραπάνω, όπως και αρκετές φορές στο παρελθόν έχει συμβεί και έσχάτως συνέβη, καλείται τό συνταγματικό δικαστήριο νά τά αντιμετωπίσει. Υπάρχει όμως λόγος για τέτοια έμπλοκή; Πολύ εύστοχα για τό θέμα σε άρθρο του ό Σεβ/τος Μητρ. Μάνης κ. Χρυσόστομος διερωτάται «*θά προσθέσουμε στα έκάστοτε δικαστήρια τήν επίλυση των διαφορών πού θά προκύψουν και αντί της συνοχής και ήρεμίας της κοινωνίας θά επικρατεί ή άβεβαιότητα και ή αστάθεια μέχρι τήν έκδοση της δικαστικής άπόφασης; Ακόμη μιιά σειρά ζητημάτων, ως έορτολόγιο, έπίσημες άργίες και τελετές, ιερά σύμβολα, και άλλες θρησκευτικές έκδηλώσεις, πώς θά αντιμετωπισθούν όλα αυτά με τήν έφαρμογή της ούδετεροθρησκείας;*» (βλ. άρθρο του έν: Όρθόδοξος Τύπος, 22-2-2019).

ΑΥΞΗΣΗ ΕΙΣΑΚΤΕΩΝ

Τό παρελθόν έτος (2018-2019) εισήχθησαν πάνω από 17.000 φοιτητές στις λεγόμενες καθηγητικές και έκπ/κές σχολές. Σύμφωνα με πίνακα (Καθημερινή, 20-1-2019) ό άκριβής αριθμός πρωτοετών σ' αυτές είναι 17.320. Πρίν τίς άλλαγές ή τή μή λειτουργία τμημάτων για τό τρέχον σχ. έτος ό αριθμός αυτός θά αυξανόταν κατά κάποιες έκατοντάδες ή χιλιάδες.

Άπορεί κανείς με τό άν οι ύπεύθυνοι για

Συνέχεια στη σελίδα 99

Υπενθυμίζουμε στους συνδρομητές και συνδρομήτριες του περιοδικού μας, τήν άνανέωση των συνδρομών τους, ώστε νά συνεχιστεί ή έκδοση του περιοδικού μας.

Η καταβολή μπορεί νά γίνει στα κατά τόπους βιβλιοπωλεία της «ΖΩΗΣ» ή στους αντιπροσώπους.

Άν ή συνδρομή καταβληθεί μέσω ηλεκτρονικής πληρωμής νά σημειώνεται τό όνομα του συνδρομητή.

Τό IBAN για τραπεζική πληρωμή (Τράπεζα Eurobank) είναι:

GR 8002602010000930100366731

ΣΠΟΡΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ (Θεμελιώδη ζητήματα άγωγής)

Τοῦ κ. Ἡλία Διαμη,

Θεολόγου, δρ. Θεολογίας, Μουσικοπαιδαγωγοῦ

Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, ἂν καὶ τὰ σημάδια δὲν ἦταν καὶ λίγα, κάθε συζήτηση γιὰ τὸ τί σπόρος πέφτει στὶς τάξεις καὶ στὰ ἀμφιθέατρα **έθεωρεῖτο μιά γραφικὴ συζήτηση πολυτελείας**. Ταῖσαμε σπάταλα τοὺς λάκκους μὲ δανεικὰ καὶ ἀμφίβολου ποιότητας λιπάσματα. Ἡ γῆ ὅμως δὲν ξεγελιέται. Ἡ γῆ λέει **πάντα τὴν ἀλήθεια**. Καὶ ἡ γῆ τῆς σημερινῆς κοινωνίας μᾶς λέει ἐπίσης τὴν ἀλήθεια. **Ὅπως κάθε δέντρο εἶναι μάρτυρας τοῦ σπόρου πού τὸ γέννησε, ἔτσι καὶ κάθε κοινωνία εἶναι μάρτυρας τῆς παιδείας πού τὴν ἔθρεψε**.

Καθὼς οἱ δομές, οἱ σχεδιασμοὶ καὶ οἱ νομικὲς δικλίδες ἀσφαλείας καταρρέουν, ὄντας ἀδύναμες νὰ ὑπερνηκίσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀπληστία καὶ ματαιοδοξία, παραμερίζουμε, ὅσο γίνεται, τὸν δίκαιο θυμὸ καὶ τὴν διάχυτη ἀπόγνωση καὶ προσπαθοῦμε νὰ διακρίνουμε, **τί εἶναι αὐτὸ πού πραγματικὰ ἔπαιξε τὸν πρῶτο, τὸν βασικὸ ρόλο στὶς ἐξελίξεις**. Καὶ ὅλες μας οἱ ἀναζητήσεις καταλήγουν σὲ ἓνα καὶ μόνον σημεῖο: Στὴν ποιότητα τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης, στὴν ποιότητα τῶν προθέσεων τῆς, κυρίως ὅμως στὴν ποιότητα τῶν πράξεων τῆς.

Οἱ ἄνθρωποι εἶναι αὐτοὶ πού κατευθύνουν τὴν ἱστορία, **οἱ ἄνθρωποι** ἐπιλέγουν, **οἱ ἄνθρωποι** πολιτεύονται, **οἱ ἄνθρωποι** σχετίζονται, **οἱ ἄνθρωποι** ἀποφασίζουν. Μπορεῖ νὰ φαίνεται, πὼς οἱ ἐπώνυμοι κρατοῦν τὰ ἡνία τῆς ἱστορίας, στὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ ποιότητα **τῶν πολλῶν**, τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων, καθορίζει τὸ ἱστορικὸ «γίγνεσθαι» καὶ ἴσως γι' αὐτὸ,

πρῶτο μέλημα τῆς κάθε ἐξουσίας εἶναι, μέσα ἀπὸ τὴ προπαγάνδα καὶ τὸν φόβο, νὰ ἀδρανοποιήσει τοὺς λαοὺς καὶ νὰ τοὺς παραπετάξει, ἀδύναμους καὶ ἀκίνδυνους, σὲ ἓνα καναπέ.

Μοναδικὴ ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ πανίσχυρο ὄπλο ἀληθινῆς ἀντίστασης εἶναι ἡ παιδεία. Αὐτὸς εἶναι ὁ **σπόρος, πού καθορίζει τοὺς καρπούς** τῆς κάθε γενιᾶς. Οἱ σπόροι ὅμως, ὅπως καλὰ γνωρίζουμε, δὲν εἶναι ἀπλῶς κάποια ἀσήμαντα ἀντικείμενα πενήντα ἢ ἑκατὸ χιλιοστῶν. Ὁ σπόρος κουβαλάει μέσα του **τὸ σχέδιο, τὴν εἰκόνα, τὴν κάθε λεπτομέρεια** τοῦ δέντρου πού θὰ δώσει καὶ πού αὐτὸ, μὲ τὴ σειρά του, θὰ θεριέψει, καὶ ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιο, θὰ δώσει σκιά καὶ καταφύγιο στὰ σμῆνη τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐνῶ ὁ κάθε λογικὸς ἄνθρωπος, πρὶν σπεῖρει, φροντίζει νὰ μάθει, **τί φυτὸ θὰ τοῦ δώσει** ὁ κάθε σπόρος, ἐμεῖς, τὴν κρίσιμη στιγμή τῆς σπορᾶς, θεωρήσαμε περιττὴ τὴν ἐρώτηση, **«τί ἀνθρώπους θέλουμε νὰ διαμορφώσουμε;»**

Ὅταν ἐπὶ τρεῖς δεκαετίες ἀλλάζαμε καὶ ξαναλλάζαμε τὰ συστήματα καὶ ἐπιτρέπαμε, οἱ κῶροι τῆς σπουδῆς νὰ μεταβάλλονται σὲ ἀρένες κομματικῶν προγυμνασμάτων, **οὔτε χρόνος, οὔτε δυνάμεις περίσσεψαν** γιὰ μιά σοβαρὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ **τί λειτούργησε** στοῦ παρελθόν, μὲ **τί διδάγματα**, θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ μᾶς προέκισε μιά ἱστορία τριῶν χιλιάδων χρόνων, **τί καθορίζει** τὴν ταυτότητά μας, **τί νοηματοδοτεῖ** τὴ ζωὴ μας, **πὼς θὰ μάθουμε** νὰ συνυπάρχουμε, νὰ συνεργαζόμαστε, νὰ στηρίζουμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον;

Σήμερα, λυπούμαστε για τόν ατομισμό και τήν αδιαφορία τῆς κοινωνίας μας για τά κοινά.

Ἐμεῖς ὁμως ἤμασταν, πού «χωρίς περὶ σκεψίν, χωρίς αἰδῶ», πού λέει καί ὁ Καβάφης, θεοποιήσαμε στό σύστημα τῆς παιδείας μας τήν βαθμοθηρία καί ταυτίσαμε τόν ὄρο «ἐπιτυχία» μόνον μέ τό ἀτομικό ἀριστεῖο.

Ὁ σπόρος κουβαλάει μέσα του τό σχέδιο, τήν εἰκόνα, τήν κάθε λεπτομέρεια τοῦ δέντρου πού θά δώσει καί πού αὐτό, μέ τή σειρά του, θά δεριέψει, καί ὅπως λέει τό Εὐαγγέλιο, θά δώσει σκιά καί καταφύγιο στά σμήνη τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ.

Ἀναζητοῦμε τώρα τίς δυνάμεις τοῦ λαοῦ μας, πού θά μᾶς περάσουν διά μέσου τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης –πού μᾶλλον πρὸς τό μαῦρο φέρνει– **ἐμεῖς ὁμως ἤμασταν** πού ἀποθεώσαμε τήν μετριότητα, στιγματίσαμε τή διαδικασία ἀνεύρεσης τῶν ἐξαιρετικῶν προσόντων καί ἀδιαφορήσαμε γιά διαδικασίες ἐνεργοποίησης δεξιοτήτων, ἐπενδύοντας μόνον στή μνήμη καί στήν ἀπίστευτα βαρετή ἀναπαραγωγή γνώσεων, ἀμφίβολης κιάλας ποιότητας.

Ἀναγνωρίζουμε τήν ἀνάγκη αὐτοκριτικῆς καί διόρθωσης τῶν κακῶς κειμένων, **ἐμεῖς ὁμως ἤμασταν** πού ἀρνηθήκαμε νά μετρηθοῦμε μέ ἕνα μέτρο σταθερό, μιά κλίμακα ἀξιῶν καί ἐπιδόσεων, ἕνα σύστημα ἀξιολόγησης, μετατρέποντας σέ ὑπέρτατο κριτή ἕναν καχεκτικό καί βολεμένο ἑαυτό.

Λυπούμαστε, πού τόσο εὐκόλα ὑποκύψαμε στόν καταναλωτισμό, **ἐμεῖς ὁμως**

ἤμασταν, πού ἀποκλείσαμε ἀπό τούς χώρους τῆς σπουδῆς τή χαρά τῆς πρωτοβουλίας καί τῆς δημιουργίας.

Μᾶς πανικοβάλλει μιά νεολαία, πού δέν ξέρει νά ἐκτιμᾷ, πού ἔμαθε μόνον νά ἀγχώνεται, χωρίς νά ἀπολαμβάνει τό ταξίδι γιά τήν Ἰθάκη τῆς γνώσης, μιά νεολαία βέβαιη, πῶς μιά καλή γνωριμία εἶναι τό καλύτερο διδακτορικό, **ἐμεῖς ὁμως ἤμασταν** πού δαιμονοποιήσαμε τή λέξη «ὄρια» καί τή λέξη «σεβασμός», κληρονομώντας στήν ἐπόμενη γενιά τήν ἰσόβια ἐφηβική μας ἀνωριμότητα νά θέλουμε **τά πάντα, τώρα** καί **δωρεάν**, καί ἀπό κόστος καί ἀπό κόπο. Τό κάθε ἐμπόδιο στό «θέλω» μας ἔγινε ἐχθρός, πού ἔπρεπε νά ἐξολοθρευτεῖ. Ἄν ἕνα δάσος ἦταν ἐμπόδιο στά οἰκοδομικά μας σχέδια, τόσο τό χειρότερο γιά τό δάσος. Ἄν ὁ ἄριστος ἐδικαιοῦτο νά προχωρήσει καί στεκόταν ἐμπόδιο στό δικό μας ρουσφέτι, τόσο τό χειρότερο γιά τόν ἄριστο. Ἄν ὁ νόμος ζητοῦσε τή δίκαιη οἰκονομική συνδρομή μας, τήν ὥρα πού ἐμεῖς «μαγειρεύαμε» ἀποδείξεις καί παραστατικά, τόσο τό χειρότερο γιά τό νόμο.

Ἐφτασε ἡ ὥρα τῆς ἀνάγκης. Καί ἡ ἀνάγκη φέρνει πάντοτε κοντύτερα τόν ἕναν στόν ἄλλον. Δέν βρίσκουμε ὁμως εὐκόλα τόν βηματισμό μας. Διότι, ποτέ, **οὔτε** διδάξαμε, **οὔτε** διδαχθήκαμε νά ἀκοῦμε, νά συμπονοῦμε, νά ὑποχωροῦμε, νά σεβόμαστε, νά μοιραζόμαστε, νά συμπαραστεκόμαστε καί νά ἀγαποῦμε, βάζοντας πλάτη γιά τό δίκιο **καί** τοῦ ἄλλου. Τό μόνον πού φαίνεται πῶς διδάξαμε καί διδαχθήκαμε σωστά, εἶναι νά διασφαλίζουμε κεκτημένα καί **νά βρίσκουμε εὐκόλα ἐνόχους**.

Κι ὁμως, ὁ **κάθε** ἐκπαιδευτικός, πού ἡ ματιά του εἶναι ἀκόμη ζωντανή καί συλλογικά ὅσοι ἔχουμε τήν ἐσωτερική μαρτυρία ὅτι ἐρμηνεύουμε καί κατανοοῦμε σωστά, **βλέπουμε τόν πλοῦτο τῶν ψυχῶν τῆς νέας γενιάς**. Νέοι ἄνθρωποι στίς σχολικές τάξεις καί στά ἀμφιθέατρα, μέ ματιά καθαρή, μέ βαθύ συναίσθημα, μέ ὄνειρα καί προθυμία γιά μεγάλα καί ὠραῖα πράγματα.

*Διδαχτήκαμε ιστορία
γιά νά προχωρήσουμε στό
μέλλον. Διδαχτήκαμε τήν
Ἑλληνική γλώσσα, γιατί στίς
λέξεις της βρήκαμε δρόμους
νά μοιραστοῦμε συναισθή-
ματα καί σοφία αἰώνων μέ
τόν ὑπόλοιπο κόσμο. Πάνω
ἀπ' ὄλα ὁμως διδαχτήκαμε
πώς ἡ θυσία μας, μπορεῖ νά
γίνει ζωή γιά τούς ἄλλους.
Κι ἴσως γι' αὐτό, στόν τόπο
αὐτό, πιστέψαμε τόσο στήν
Ἀνάσταση.*

Μαθητές καί φοιτητές, πού μᾶς κοιτοῦν στά μάτια καί περιμένουν **λίγη** ἐνθάρρυνση, **λίγη** συμπαράσταση, **λίγο** ἔπαινο, **πολλή** ὁμως ἔμπνευση καί **στέρεα** πρότυπα συνέπειας καί ἐντιμότητας, γιά νά πετάξουν. **Αὐτή** ἡ στάση, **αὐτή** ἡ συμπεριφορά αποτελοῦν τήν οὐσία τῆς παιδείας. Βαυκαλιζόμαστε γιά τόν **δῆθεν** ἀνθρωποκεντρισμό τοῦ πολιτισμοῦ μας, **καμιὰ** ὁμως κοινωνία δέν ξεχώρισε **τόσο** τόν δάσκαλο ἀπό τή γνώση, μετατρέποντάς τον σέ ἕναν ἀπλό μεταφορέα της, μαραίνοντας ἔτσι, **καί αὐτόν καί τόν μαθητή του**. Ἐδῶ ἴσως νά κρύβεται καί ἡ μεγάλη ἀπάντηση σέ ὅλα ἐκεῖνα πού μᾶς ταλαιπωροῦν σήμερα:

«ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσῶν εἰς τήν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτός μόνος μένει· ἐάν δέ ἀποθάνῃ, πολύν καρπὸν φέρει» (Ἰω. 12, 24).

Πρὶν ἀπ' τή μεγάλη σοδειά, προηγεῖται ὁ θάνατος τοῦ σπόρου. Ἔτσι καί στήν παιδεία μας, **κάτι πρέπει νά πεθάνει**.

Ὅρισμένοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, στήν παραβολή τοῦ σπορέα, ἀποδίδουν στόν Χριστό τό ρόλο, ὄχι μόνον τοῦ σπορέα ἀλλά καί

τοῦ σπόρου. Καί μάλιστα, τό μέγλωμα καί τό κάρπισμα τοῦ μεγάλου δέντρου τοῦ νέου κόσμου, πού εἶναι ἤδη παρών ὡς ἐκκλησία, ἀλλά καί προσδοκώμενος ὡς Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, πραγματοποιεῖται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας **τοῦ ἴδιου** τοῦ Θεανθρώπου. Αὐτή ἡ ἔρμηνεῖα ἀποκαλύπτει μιὰ πανανθρώπινη καί διαχρονική ἀλήθεια:

Πίσω ἀπό κάθε ἀληθινή πρόοδο τοῦ κόσμου, σέ κάθε ἐπίπεδο, κοινωνικό, ἐπιστημονικό, πνευματικό, κρύβεται μιὰ θυσία. Αὐτό τό ξέρουν, ὅλοι ὅσοι ἔθεσαν τό ἑαυτό τους στή ὑπηρεσία ἑνός μεγάλου σκοποῦ. Αὐτό ἰσχύει καί γιά τό κάθε ἐκπαιδευτικό σύστημα. Πίσω ἀπό τίς ὑποδομές, τά κονδύλια, τούς σχεδιασμούς καί τίς ρυθμίσεις, πίσω ἀπό κάθε ἐκπαιδευτική, μορφωτική καί εὐρύτερα, πνευματική σοδειά, κρύβεται **τό πρότυπο καί ἡ θυσία ἑνός δασκάλου**. Καί θάνατος γιά ἕνα δάσκαλο δέν εἶναι νά πέσει ματωμένος στό δρόμο γιά τούς μαθητές του – ἂν καί δέν εἶναι λίγα καί αὐτά τά περιστατικά μέσα στήν ἱστορία. Θάνατος γιά τόν δάσκαλο εἶναι νά κάνει τό μυαλό καί τήν καρδιά του **γέφυρα**, πού πάνω του θά πατήσει ὁ μαθητής του γιά νά γευτεῖ ἕνα καλύτερο κόσμο. **Θάνατος γιά τό δάσκαλο** εἶναι νά ξεφυγεῖ ἀπό τήν ἐφηβεία του καί νά ἀτενίσει ὡς ἐνήλικας τό παρελθόν, τό παρόν καί τό μέλλον τοῦ τόπου του. Νά κρίνει, νά διαλεχθεῖ, νά ὠριμάσει, συνεχῶς νά ὠριμά-

ζει, καί νά κεράσει τό κρασί τῆς σοφίας καί τοῦ κόπου του μέ τούς ἀγαπημένους του μαθητές ἢ φοιτητές πού ἀξιώθηκε νά ἔχει μπροστά του. **Θάνατος γιά τό δάσκαλο** εἶναι τό ξεπέραςμα τῆς μονοτονίας, ἀλλά καί τῆς δίψας του γιά ἐξουσία καί ἀνέλιξη, πάση θυσία. **Θάνατος γιά τό δάσκαλο** εἶναι νά ξέρει νά παραμερίσει, δίνοντας ἀρχοντικά καί περήφανα τή θέση του στούς νεώτερους πού βγῆκαν ἀπ' τά χέρια του. **Θάνατος γιά τό δάσκαλο** εἶναι νά μὴν πάψει ποτέ νά εἶναι μαθητής τῶν μαθητῶν του. "Όλα αὐτά ἀκούγονται γιά θάνατος, ὅμως εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος δρόμος γιά μιὰ **ἀειφόρο** ζωή.

Ἡ ἱστορία μας εἶναι γεμάτη λάθη καί ἀκυρωμένους ἡρωϊσμούς ἀπό διχόνοια καί μισαλλοδοξία. Ὁ λαός μας ὅμως ἔμεινε ὀρθιος, γιατί πάντα, τήν κρίσιμη στιγμή, βρέθηκαν ἄνθρωποι **θυσίας** πού σῆκωσαν στήν πλάτη τους τίς ἀμαρτίες μιᾶς ὀλόκληρης κοινωνίας. Τόν τόπο αὐτό τόν ἔσωσαν ἀνώνυμοι ἥρωες. Καί πολλοί ἀπό αὐτούς πέρασαν ἀπό σχολικές καί πανεπιστημιακές αἰθουσες. Ἐκεῖ μέσα, ὄχι μέ λεκτικές ἀκροβασίες, ἀλλά μέ **συμπεριφορά**, μέ **γλυκιά ματιά**, μέ **ἀληθινό ἐνδιαφέρον** καί μέ **προσωπική πνευματική ἐξέλιξη**, γλύκαναν νεανικές ψυχές, φύτεψαν ὀράματα, ἄνοιξαν δρόμους καί πρόσφεραν, ὄχι εικονικά ἢ διαδραστικά μοντέλα, ἀλλά μοντέλα ζωῆς. "Όλοι μας, καί ὁ γράφων, γνωρίζουμε ἀνθρώπους, πού ὅταν βρέθηκαν σέ κρίσιμες θέσεις καί ἐνώπιον κρίσιμων ἀποφάσεων, ἔβαλαν γιά πυξίδα ἕναν δάσκαλο, πιο πάνω **ἀκόμη κι ἀπό τό γονιό τους**.

Ἡ παράδοσή μας ποτέ δέν ἀπέριψε τή γνώση. Τή σεβάστηκε, τήν καλλιέργησε, τήν διατήρησε. Ποτέ ὅμως δέν τήν θεοποίησε. Στή γῆ αὐτή διδαχθήκαμε τά μαθηματικά γιά νά μάθουμε νά ἀναγνωρίζουμε τήν ἀρμονία. Διδαχθήκαμε ἱστορία γιά νά προχωρήσουμε στό μέλλον. Διδαχθήκαμε τήν Ἑλληνική γλώσσα, γιατί στίς λέξεις της βρήκαμε δρόμους νά μοιραστοῦμε συναισθήματα καί σοφία αἰώνων μέ τόν ὑπόλοιπο κόσμο. Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως διδαχθήκαμε

πώς ἡ θυσία μας, μπορεῖ νά γίνει ζωή γιά τούς ἄλλους. Κι ἴσως γι' αὐτό, στόν τόπο αὐτό, πιστέψαμε τόσο στήν **Ἀνάσταση**. Γιατί τήν εἶδαμε πάντα ζωντανή στά πρόσωπα τῶν ἀφανῶν καί τῶν περιφρονημένων ἀπό τά κανάλια καί τούς προβολεῖς, ἀλλά τιμημένων στίς καρδιές ἐκείνων πού τούς γνώρισαν καί κατάλαβαν πώς **ζωή χωρίς πίστη καί χρέος δέν ἀντέχεται**.

Ἔλεγε ὁ στρατηγός Μακρυγιάννης:

«Όλοι οἱ προκομμένοι ἄντρες τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, οἱ γοναῖγοι ὅλης τῆς ἀνθρωπότης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Πλάτων... καί οἱ ἐπίλοιποι πατέρες γενικῶς τῆς ἀνθρωπότης κοπίαζαν, βασανίζονταν νύχτα καί ἡμέρα μ' ἀρετή, μέ εἰλικρίνειαν... Αὐτεῖνοι δέν τήραγαν νά θησαυρίσουνε μάταια καί προσωρινά, τήραγαν νά φωτίσουν τόν κόσμο μέ φῶτα πανιοτινά... Ἐντιναν τούς ἀνθρώπους ἀρετή, τούς γύμνωναν ἀπό τήν κακήν διαγωγή...».

Αὐτό τόν πλοῦτο πρέπει νά βγάλουμε ἀπ' τά σεντούκια τῆς ἱστορίας μας. Τήν ὥρα πού κάποιιοι μιλάνε γιά κρίση, ἐμεῖς ἄς ἀκούσουμε τούς σκουριασμένους μεντεσέδες ν' ἀνοίγουν γιά νά ξαναβγοῦν στό φῶς τά **τζοβαῖρικά**, ὅπως ἔλεγε κι ὁ στρατηγός. Εἶναι πολλά καί μαζευτήκανε ἀπό ἐποχές πιο δύσκολες ἀπ' τίς δικές μας. Τό ἐρώτημα εἶναι ἄλλο: Οἱ μελλοντικές γενιές, **θά βροῦν κάτι νά κρατήσουν ἀπό μᾶς**; Στά δύσκολα τοῦ μέλλοντος, **θά ἔχουν νά θυμηθοῦν οἱ τότε γενιές δρόμους πού ἐμεῖς ἀνοίξαμε γιά νά ξαναβγοῦν στό φῶς**; Πῶς θά μᾶς μελετᾶνε οἱ Ἕλληνες τοῦ 2050; Διότι Ἑλλάδα καί τότε θά ὑπάρχει. **Ἐδῶ** ὅμως καί **τώρα** φυτεύονται οἱ σπόροι πού θά δώσουν τότε τόν καρπό τους. **Σήμερα, στή δική μας πράξη**, στή δική μας **ὑπέρβαση**, στή δική μας **θυσία**, θεμελιώνεται τό μέλλον. "Όλοι μας καί ὁ καθένας ξεχωριστά ἀποφασίζουμε **σήμερα** ἄν οἱ ζωές μας θά γίνουν στέρεες γέφυρες νά περάσει πάνω ἀπό τήν ἄβυσσο ἡ πιο ταλαντούχα, ἡ πιο προικισμένη, ἡ πιο ἐλπιδοφόρα γενιά τῆς ἱστορίας μας. Ἡ γενιά τῶν **σημερινῶν** θρανίων καί τῶν **σημερινῶν** ἀμφιθεάτρων. **Καί θά περάσει!**

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Τοῦ κ. **Νικολάου Ραγκούση**, Φιλολόγου,
πρώην παρέδρου τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο τ. 633)

Πραγματικά, ποιός δέν θυμᾶται ζωηρά τόν πολυμήχανο καί εὐρηματικό Ὀδυσσεά, τόν ἥρωικό καί ὑπερήφανο Ἀχιλλέα, τόν γενναῖο ἀλλά καί τρυφερό σύζυγο Ἐκτορα, ἰδιαίτερα στή συνάντησή του μέ τήν Ἄνδρομάχη, τήν ἐυσεβή καί φιλάδελφη Ἀντιγόνη, πού προτίμησε τόν θάνατο παρά τήν προσβολή τῶν Κάτω Θεῶν καί τοῦ ἀδελφοῦ της, ἡ τέλος τήν ἠθική στάση τοῦ φιλοσοφημένου Σωκράτη, πού ἀρνήθηκε νά δραπετεύσει ἀπό τή φυλακή γιά νά μήν παραβιάσει τήν καταδικαστική γι' αὐτόν ἀπόφαση τῆς πολιτείας! Αὐτή τήν ἠθοπλαστική δύναμη τῶν μεγάλων ἔργων τῆς τέχνης τοῦ λόγου, πού προβάλλουν τό ἦθος τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ πολίτη ἤθελε νά ὑπογραμμίσει ὁ μέγας φιλόλογος Werner Jaeger, ὅταν ἔγραφε στό ἔργο του «Παιδεία» ὅτι: «κύριοι φορεῖς τῆς παιδείας γιά τούς Ἀρχαίους Ἕλληνες δέν ἦταν τόσο οἱ ἄφρονες τέχνες τοῦ γλύπτη, τοῦ ζωγράφου καί τοῦ ἀρχιτέκτονα, ὅσο ὁ ποιητής, ὁ φιλόσοφος καί ὁ ρήτορας (ὁ πολιτικός δηλαδή)».

Τό ἴδιο ιδεῶδες τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ἀνθρώπου ἐπιδιώκουν οἱ νέοι καί στήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, στίς Φιλοσοφικές Σχολές τῶν Ἀθηνῶν καί ἄλλων μεγάλων

κέντρων τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, οἱ ὁποῖες ἦταν ἓνα εἶδος πανεπιστημίου ἐκείνη τήν ἐποχή. Τίς εἶπαν, ὅμως, φιλοσοφικές, διότι μέ τήν σπουδή κάθε ἐπιστήμης κατέληγαν στή φιλοσοφία, τήν ἐπιστήμη πού ἀναζητᾶει τήν αἰτία καί πρώτη ἀρχή, ἀλλά καί τόν ἀπώτερο σκοπό καί τό βαθύτερο νόημα σέ κάθε τομέα τοῦ ἐπιστητοῦ καί τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου. Εἶχαν, βέβαια, ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ βαθύτερη οὐσία τῆς γνώσης, ἡ κατασταλαγμένη καί ἀξιολογημένη σοφία, εἶναι ἓνας ἄπιαστος στόχος γιά τίς πεπερασμένες δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό ὁ ἀνθρωπος μόνο φιλόσοφος μπορεῖ νά γίνει, ἀλλά ὄχι καί σοφός. Ὅσο μάλιστα προχωράει βαθύτερα στή γνώση, τόσο περισσότερο στοιχεῖα τῆς γνώσης διαπιστώνει ὅτι ἀγνοεῖ. Ἔτσι, ἔφθασε ὁ Σωκράτης, ἓνας ἀπό τούς μεγαλύτερους φιλοσόφους τῆς ἀνθρωπότητος, νά ὁμολογεῖ: «ἓνα πράγμα ξέρω καλά, ὅτι δέν ξέρω τίποτα». Τό πολύ σημαντικό εἶναι ὅτι οἱ πρόγονοί μας πίστευαν ὅτι καί ἡ ἄριστη ἐπιστημονική γνώση χωρίς τήν ἀρετή εἶναι μία τυφλή δύναμη, πού μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ τόσο πρὸς τό ἀγαθό ὅσο καί πρὸς τό κακό.

Ὁ Πλάτωνας διατύπωσε ἐπιγραμματικά αὐτὴ τὴν ἀλήθεια λέγοντας: «*Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη ἀρετῆς πανουργία τις φαίνεται*». Πράγματι χωρὶς τὸν φωτισμὸ τῆς ὕψιστης ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἕνας καλὸς ἐπιστήμονας μπορεῖ νὰ κάνει τὰ πάντα, τὰ μεγαλύτερα καλά, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγαλύτερα κακά.

Ἄν τώρα, σέ σχέση μέ τίς δύο πρῶτες γενικές ἀρχές τῆς παιδείας στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα, τὴν ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κεντρικὴ θέση τῆς ἀρετῆς σ' αὐτήν, ἂν κάναμε μιὰ ἀναφορά στή σημερινή ἐκπαιδευτικὴ πραγματικότητα στή χώρα μας, θά παρατηρούσαμε ὅτι ἡ παιδεία μας πορεύεται στὸν ἀντίποδα αὐτῶν τῶν ἀρχῶν. Ἔχει στραφεῖ, ἰδίως μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πρὸς τὴν ἄμεσα χρηστικὴ ὠφελιμότητα τῶν σπουδῶν, ἐπιδιώκοντας τὴν πιό στενὴ ἐπιστημονικὴ ἐξειδίκευση. Κι ἂν αὐτὸ εἶναι κατὰ ἕνα μέρος δικαιολογημένο στήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, λόγω τῆς ἀλματώδους ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας, δὲν δικαιολογεῖται καθόλου στὸ χῶρο τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης, πού ὀφείλει νὰ προετοιμᾷ τὸν ὀλόπλευρα μορφωμένο πολίτη σέ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς γνώσης καὶ τῆς ζωῆς. Καὶ παρατηροῦμε νὰ προωθείται ἡ πρόωρη ἐξειδίκευση ἀπὸ τίς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ Λυκείου, ὅπου περιορίζεται ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας σταδιακὰ στίς Β΄ καὶ στή Γ΄ τάξεις τοῦ Λυκείου καὶ αὐξομειώνεται κατὰ περιόδους καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Καὶ τό χειροτερο εἶναι ὅτι ὑποβιβάζεται πολὺ ἡ σημασία τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικῶν μαθημάτων καὶ στὸ Γυμνάσιο καὶ στὸ Λύκειο μέ τὴν ἀπόφαση τῆς πολιτείας νὰ μὴν ἐξετάζονται γραπτῶς αὐτὰ τὰ μαθήματα στίς προαγωγικές καὶ ἀπολυτήριες ἐξετάσεις. Καὶ ξέρομε καλά ὅτι μάθημα πού δὲν ἐξετάζεται γραπτῶς, περιπίπτει στήν ἀδιαφορία τῶν μαθητῶν καὶ στήν πράξη καταργεῖται.

Ἡ διδασκαλία, βέβαια, τῆς ἀρχαίας μας γραμματείας διατηρεῖται στή Γ΄ τάξη Λυ-

κείου θεωρητικῆς κατεύθυνσης καὶ τώρα «ἀνθρωπιστικοῦ προσανατολισμοῦ», ὡς ἕνα εἶδος ἐπαγγελματικῆς κατάρτισης γιὰ τοὺς μαθητὲς πού ἐπιθυμοῦν νὰ σπουδάσουν φιλολογία, θεολογία ἢ νομικὴ, λές καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη τὴν ἀνθρωπιστικὴ παιδεία τῶν μεγάλων κλασσικῶν οἱ μέλλοντες ἐπιστήμονες τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν (μηχανικοί, ἀρχιτέκτονες, γιατροί, γεωπόνοι κτλ.). Ὅπως ἐπεσήμανε, ὅμως, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπολέμου ὁ μεγάλος Ἑλληνας φιλόλογος Ἰωάννης Συκουτρῆς: «*Ἡ ἀπασχόληση μέ τὴν ἀρχαιότητα δὲν εἶναι ζήτημα ἐπιστημονικῆς εἰδικεύσεως. Εἶναι πρόβλημα ζωτικὸ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως, κάτι πού ἐγγίζει τίς θεμελιώδεις ἀξίες, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖ τὴ θέση του στήν πνευματικὴ ζωή*».

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στίς μέρες μας, καὶ ὄχι μόνο στή χώρα μας, ὁ ἀνθρωπιστικὸς μορφωτικὸς ἄξονας, πού προσανατόλιζε ὅλη τὴν ἐκπαίδευση πρὸς τὴ μορφωτικὴ διάσταση τῆς γνώσης, ἔχει ὑποχωρήσει μέχρι ἐξαφανίσεως σχεδόν, κάτω ἀπὸ τὰ πλήγματα τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ καὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ προτύπου, στὸ ὅποιο ἐπικρατεῖ ἡ οικονομικὴ γλῶσσα τῶν ἐπιχειρήσεων. Κύριος στόχος δὲν εἶναι πιά ἡ παιδεία, ἡ διαμόρφωση μιᾶς ὀλοκληρωμένης προσωπικότητας ἀλλὰ ἡ χρηστικὴ ἀποδοτικότητα τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μιᾶς ἀνταγωνιστικῆς θέσης στήν ἀγορὰ ἐργασίας. Δευτεροβάθμια καὶ Τριτοβάθμια Ἐκπαίδευση ἔχουν τὴν ἴδια γενικὴ κατεύθυνση πρὸς τὴν ἀνάπτυξη ἱκανοτήτων γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καὶ τὴν παροχὴ ὑπηρεσιῶν γιὰ τὴ μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους, κυρίως τοῦ οικονομικοῦ. Μέ τέτοιο, ὅμως, προσανατολισμὸ δὲν μπορεῖ ἡ ἐκπαίδευση νὰ μορφώσει τὸν νέο ἀνθρώπο πρὸς τὸ ἄριστον ἦθος, γιὰ νὰ πραγματώσει τὸ ἰδανικὸ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ πολίτη καὶ νὰ ζήσει «*ἀξίως τῆς φύσεως ἧς μετέχοντες τυγχάνομεν*», ἀντάξια τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας δηλαδή, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Ἰσοκράτης.

Ἄς προσεγγίσουμε ἓνα τρίτο βασικό χαρακτηριστικό τῆς παιδείας τῶν προγόνων μας, τόν προσανατολισμό της στήν πολιτική ἀρετή τοῦ νέου ἀνθρώπου, πού ἦταν ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς του. Γιατί δέν ἔβλεπαν τόν ἀνθρώπο ὡς ἄτομο αὐτόνομο, ἀλλά πάντα ὡς μέλος ὀργανικό τῆς πολιτείας. Ἐπομένως, ἡ ἠθική ἀγωγή του ἦταν στενά συνδεδεμένη μέ τή ζωή του στήν πόλη. Καί εἶχαν σαφῆ συνείδηση οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι ὅτι κάθε φροντίδα τοῦ ἀτόμου καί τῆς οἰκογένειας γιά τή μόρφωσή του, ἦταν φροντίδα γιά τήν πολιτεία. Καί ὁ πολίτης θεωροῦσε ὅτι ἡ καλή ἐπαγγελματική ἢ ἐπιστημονική του κατάρτιση ἀποτελεῖ τή δική του συμβολή στήν πρόοδο ὅλης τῆς πόλης. Γι' αὐτό καί ἐνδιαφερόταν καί συμμετεῖχε στά κοινά πράγματα τῆς πόλεως. Ἐπιγραμματικά τονίζει αὐτή τή μεγάλη ἀλήθεια ὁ Θουκυδίδης στόν Ἐπιτάφιο Λόγο, πού ἐκφώνησε ὁ Περικλῆς πρὸς τιμὴν τῶν πρώτων νεκρῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου: «Καί συμβαίνει σέ μᾶς, λέει, καί τίς ἰδιωτικές μας ὑποθέσεις νά μήν παραμελοῦμε καί τά κοινά πράγματα τῆς πόλης νά φροντίζουμε. Καί μόνοι ἐμεῖς, αὐτόν πού δέν μετέχει στά κοινά, δέν τόν θεωροῦμε ἀπλῶς φιλήσυχο, ἀλλά ἀχρηστο». Καί ὁ Ἀριστοτέλης στά Πολιτικά του τήν ἴδια ἀλήθεια ἐπισημαίνει λέγοντας ὅτι πολίτης δέν εἶναι αὐτός πού κατοικεῖ ἀπλῶς κάπου, σέ μιὰ πόλη, ἀλλά αὐτός πού μπορεῖ νά μετέχει καί στίς δικαστικές καί τίς πολιτικές ἀρχές. Ἐπομένως, ἡ πόλη δέν εἶναι μόνον ἓνας τόπος, ἀλλά κυρίως τό σύνολο τῶν πολιτῶν. Γι' αὐτό κι ἐμεῖς, ἀκόμα καί σήμερα, λέμε Δῆμος «Ἀθηναίων» καί ὄχι Δῆμος «Ἀθηνῶν».

Ἐπειδή, λοιπόν, ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐκ φύσεως πολιτικόν ὄν, δέν μπορεῖ νά ἀναπτυχθεῖ ὡς ἀνθρώπος ἐκτός τῆς πόλεως. Ὅπως ἔλεγε χαρακτηριστικά ὁ Ἀριστοτέλης: «ὁ ἀνθρώπος ἐκτός τῆς πόλεως εἶναι ἢ θεός ἢ θηρίον». Μιά ἀλήθεια προβεβλημένη ἤδη ἀπό τόν Ὅμηρο, πού ψάλλει στήν Ἰλιάδα

(IX, 63-64) ὅτι ἀνθρώπος χωρὶς οἰκογένεια, χωρὶς θεσμικά ὀργανωμένη κοινωνία καί χωρὶς πατρίδα εἶναι ἐκεῖνος πού ἐπιθυμεῖ τόν παγερό καί ἐπιθετικό πόλεμο (βλ. Ἰλιάδα, IX, 63-64: «*τεφρῆτωρ, ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος ὅς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυνόεντος*»). Ἀντίθετα, μέσα στήν πόλη, ὁ ἀνθρώπος ἀναπτύσσεται, γίνεται δημιουργικός, ὀργανώνει πολίτευμα, καλλιεργεῖ τήν ἐπιστήμη καί τήν τέχνη, δημιουργεῖ μέ ἓνα λόγο πολιτισμό, ὅπως μαρτυρεῖ καί ἡ ἐτυμολογική προέλευση αὐτῆς τῆς λέξης ἀπό τήν πόλη. Καί ὁ πολιτισμός μέ κυριότερο φορέα του τή γλώσσα, συνιστᾷ τήν ἐθνική

*Ὡς πρὸς τήν ἀνάδειξη
σέ ἓνα ἀξίωμα,
προτιμοῦνται οἱ ἄξιοι
καί ἱκανοί καί κανεῖς
δέν ἐμποδίζεται
ἀπό τήν ταπεινή καταγωγή
ἢ τή φτώχεια του, ἂν ἔχει
κάτι καλό νά προσφέρει
στήν πόλη (ἀξιοκρατία).*

ταυτότητα ἑνός λαοῦ. Γι' αὐτό ὁ Ἴων Δραγούμης, ἓνας διανοούμενος καί πολιτικός μεγάλης παιδείας, ἔλεγε χαρακτηριστικά: θέλω νά εἶμαι ὠραῖο παράδειγμα ἀνθρώπου Ἑλλήνος. Κατά συνέπεια, ἡ μόρφωση τοῦ ὀλοκληρωμένου ἀνθρώπου καί ἄριστου πολίτη μέ τά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τῆς πατρίδος του εἶναι τό χρέος κάθε ὀργανωμένης καί πολιτισμένης πολιτείας.

Μέ ποιούς τρόπους, τώρα, μέ ποιά πολιτική καί μέ ποιούς νόμους ἡ πόλη-κράτος τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας κατά τόν Χρυσοῦν Αἰῶνα τοῦ Περικλῆ, ἐκπαίδευε τούς πολίτες ὥστε νά γίνουν καί ἄνδρες ἀγαθοί καί ἄρι-

στα μέλη τῆς πολιτείας; Μιά εικόνα σαφῆ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς τῶν Ἀθηναίων παρουσιάζει ὁ Περικλῆς στὸν *Ἐπιτάφιο Λόγο* του, διότι ἔκρινε ὅτι θὰ ἦταν πολὺ ὠφέλιμο νὰ τὴν ἀκούσει ὄλο τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος στὴν τιμητικὴ ταφὴ τῶν πρώτων νεκρῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου. Νὰ ἀκούσουν, δηλαδή, πῶς ἐκπαιδεύτηκαν αὐτοί, πού μέ τίς ἀρετές καὶ τὴν ἀνδρεία τους κατέστησαν τὴν πόλιν τους ὄχι μόνον αὐτάρκη καὶ στὸν πόλεμο καὶ στὴν εἰρήνη, ἀλλὰ καὶ «*παίδευσιν τῆς Ἑλλάδος*», σχολεῖο δηλαδή γιὰ ὄλους τοὺς Ἕλληνες.

Καὶ πρώτα-πρώτα, ὄλοι οἱ πολίτες μποροῦν νὰ μετέχουν στὰ κοινὰ πράγματα τῆς πόλης, ὅπως εἶδαμε παραπάνω. Καὶ ὄλοι εἶναι ἴσοι ἀπέναντι στὸν νόμο ὡς πρὸς τίς ἰδιωτικὲς τους διαφορὲς (ἰσονομία), ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἀνάδειξη σὲ ἕνα ἀξίωμα, προτιμοῦνται οἱ ἄξιοι καὶ ἱκανοὶ καὶ κανεὶς δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ταπεινὴ καταγωγὴ ἢ τὴ φτώχεια του, ἂν ἔχει κάτι καλὸ νὰ προσφέρει στὴν πόλιν (ἀξιοκρατία).

Ἐξυστερα, οἱ πολίτες ζοῦν ἐλεύθερα καὶ χωρὶς περιορισμοὺς στὶς σχέσεις τους μέ τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ στὶς καθημερινές, κοινωνικὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς τους σχέσεις, χωρὶς νὰ ὑποψιάζονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ χωρὶς νὰ ὀργίζονται, ἂν ὁ ἄλλος κάνει κάτι πού τὸν εὐχαριστεῖ· οὔτε παίρνουν γι' αὐτὸ ὕφος στενοχωρημένου, πού δὲν βλάπτει μὲν τὸν ἄλλο, ἀλλὰ τοῦ προκαλεῖ θλίψη.

Καὶ ἐνῶ συμπεριφέρονται χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, στὰ δημόσια πράγματα ποτέ δὲν παρανομοῦν, ἀπὸ ἐσωτερικὸ σεβασμὸ περισσότερο παρά ἀπὸ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας· ὑπακούουν στοὺς ἄρχοντες τῆς πολιτείας, καὶ στοὺς ἐκάστοτε ἰσχύοντες νόμους καὶ μάλιστα σ' αὐτούς, πού ἔχουν θεσπισθεῖ γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν ἀδικουμένων, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄγραφους νόμους, πού φέρνουν μεγάλη ντροπὴ σὲ ὅσους τοὺς παραβαίνουν.

Ἐπίσης, ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν εἶναι ἰσορροπημένη ἀνάμεσα στοὺς κόπους τῆς

ἐργασίας καὶ στὴν ἀνάπαυση καὶ τὴν ψυχαγωγία. Γι' αὐτὸ ἡ πολιτεία ἔχει θεσπίσει γιορτές καὶ θυσίες καὶ ἀγῶνες καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους. Καὶ τὸ ἴδιο ἰσορροπημένη εἶναι καὶ ἡ ἐκπαίδευση τῶν πολιτῶν, πού ἀποβλέπει ἐξίσου στὴ σωματικὴ ἀνάπτυξη καὶ στὴ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ καλλιέργεια, σὲ ἀντίθεση μέ τὴ μονομερῆ στρατιωτικὴ ἀγωγή τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐτσι, ἐνῶ ζοῦν μέ ἄνεση, καταφέρνουν νὰ εἶναι τὸ ἴδιο ἀνδρεῖοι μ' αὐτοὺς στὴν ἀντιμετώπιση τῶν πολεμικῶν κινδύνων.

Τέλος, ὑπογραμμίζει ὁ Περικλῆς ὅτι ἡ πολιτεία ἐπιβραβεύει τοὺς ἀριστοὺς ἐκ τῶν πολιτῶν στὸν πόλεμο καὶ τὴν εἰρήνη, γιατί ἔτσι παρακινοῦνται οἱ πολίτες νὰ ἐπιδιώκουν τὸ ἀριστον ἥθος. Παροιμιώδης εἶναι ἡ φράση, μέ τὴν ὁποία κλείνει τὸν *Ἐπιτάφιο Λόγο* του: «*ἄθλα γάρ οἷς κείται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δε καὶ ἄνδρες ἀριστοὶ πολιτεύουσιν*», πού θὰ πεῖ ὅτι στίς πολιτεῖες, ὅπου ἐπιβραβεύεται μέ μεγάλα βραβεῖα ἡ ἀρετὴ, ἐκεῖ ἀναδεικνύονται καὶ οἱ ἀριστοὶ πολίτες. Στὸν ἀντίποδα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης κινεῖται ἡ σημερινὴ πολιτεία μας, πού θεωρεῖ ρετινιὰ, δηλαδή κουσουρι, τὴν ἀριστεία καὶ προωθεῖ τὴν ἰσοπέδωση τῶν πολιτῶν πρὸς τὰ κάτω, μέ τὴν κατάργηση τῆς ἀξιολόγησης καὶ στὴν ἐκπαίδευση καὶ στὴ δημόσια διοίκηση, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζει τοὺς ἀξιους καὶ ἱκανούς, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιλέγει τοὺς δικούς της ἀνθρώπους στὶς θέσεις εὐθύνες.

Μέ ὄλους, λοιπόν, αὐτοὺς τοὺς τρόπους καὶ ἰδιαίτερα μέ τὴν εὐνομία, μέ καλοὺς νόμους δηλαδή, πού ἀποβλέπουν στὸ συμφέρον ὄλων τῶν πολιτῶν καὶ ὄχι μιᾶς μόνον ὁμάδας, ἡ πολιτεία ἐκπαιδεύει τοὺς πολίτες τῆς στὴν πολιτικὴ ἀρετῇ. Εἶναι, δηλαδή, μία παιδαγωγοῦσα πολιτεία μέ τὴν εὐρύτερη δυνατὴ σημασία τῆς λέξης. Καὶ οἱ πολίτες ἐκπαιδεύονται, ὅπως εἶδαμε, μέ τὴν ὑπακοή καὶ τὸν σεβασμὸ στοὺς νόμους ἀπὸ τὴν νεανικὴ τους ἡλικία μέ βάση τὸ γνωμικὸ «*ἄρχεσθαι μαθῶν ἀρχειν ἐπιστήσει*», δηλαδή ἂν μάθεις νὰ ἐφαρμόζεις τοὺς νόμους ὡς

πολίτης τότε μόνο υπάρχει έλπίδα νά γίνεις καλός άρχοντας. Άν, λοιπόν, οί νόμοι, γραπτοί καί άγραφοι, έχουν τόση σημασία γιά τή συνοχή καί τή όμαλή λειτουργία μιås πολιτείας, καταλαβαίνουμε γιατί εἶναι άδύνατο νά ζήσει ή πολιτεία αὐτή, αν οί ισχύοντες νόμοι δέν εφαρμόζονται από όλους ανεξαιρέτως, τόσο τούς άρχοντες όσο καί τούς άρχόμενους.

Τή ζωτική αὐτή σημασία τών νόμων γιά τή ζωή καί τήν πρόοδο τῆς πόλης ύπογραμμίζει θαυμάσια ό Πλάτωνας στόν Διάλογο Κρίτων, όπου ό Σωκράτης λέει στόν Κρίτωνα πού τόν προέτρεπε νά δραπετεύσει από τή φυλακή:

«Σκέψουν, λοιπόν, Κρίτωνα ως έξῆς: άν παρουσιαζόντουσαν οί νόμοι καί τό κοινό τῆς πόλεως τήν ώρα πού εμεῖς ετοιμαζόμαστε νά αποδράσουμε καί μιås ρωτοῦσαν: πές μας, Σωκράτη, τί έχεις στό νοῦ σου νά κάνεις; τίποτε άλλο ἢ μ' αὐτό τό έργο πού επιχειρεῖς σκοπεύεις νά καταστρέψεις καί εμάς τούς νόμους καί όλόκληρη τήν πόλη, όσον εξαρτᾶται από έσένα; ἢ νομίζεις ότι εἶναι δυνατόν νά υπάρχει άκόμα καί νά μήν ανατραπεί εκ θεμελίων εκείνη ή πόλη, στην όποία οί δικαστικές αποφάσεις (καί οί σχετικοί νόμοι) δέν έχουν καμιά ισχύ, αλλά από τόν κάθε ιδιώτη άκυρώνονται καί καταργοῦνται; Τί θα άπαντήσουμε σ' αὐτά, Κρίτωνα; Ἡ μήπως ότι μιås άδίκησε ή πόλη καί δέν έκρινε όρθως τή δίκη;

– Ναί, ναί, Σωκράτη, αὐτά θα πούμε».

Καί τότε οί νόμοι θα πουν: «Καί νομίζεις, Σωκράτη, ότι έχεις δικαίωμα, αν εμεῖς καί ή πατρίδα πήραμε εις βάρος σου μία δικαιοκατὰ τή γνώμη μας άπόφαση, έσύ νά μιås ανταποδώσεις τήν άδικία καί νά μιås καταστρέψεις, όσον εξαρτᾶται από σένα, καί πράττοντας τέτοια θα ισχυριστείς ότι πράττεις δίκαια, έσύ πού ενδιαφερόσουν άληθινά γιά τήν άρετή;».

Δέν χρειάζεται, κανένα σχόλιο αὐτή ή άριστοουργηματική υπεράσπιση τῆς σημασίας, πού έχει ή εφαρμογή τών νόμων

γιά τήν πολιτεία. Θα υπενθυμιστεί μόνο ή συμβουλή πού έδινε ένας άρχαῖος σοφός σέ έναν άρχοντα: «Σκόπει, τοίνυν ότι κατὰ νόμον άρχεις, έπειτα ότι ανθρώπων άρχεις καί τέλος ότι οὐκ άεί άρχεις», πού σημαίνει: «νά έχεις πάντα στό νοῦ σου ότι κυβερνᾶς σύμφωνα μέ τόν νόμο, ότι διοικεῖς ανθρώπους καί ότι δέν θα κυβερνᾶς γιά πάντα...».

**Ἵπακούουν... καί στούς
άγραφους νόμους, πού
φέρουν μεγάλη ντροπή
σέ όσους τούς
παραβαίνουν.**

Άνακεφαλαιώνοντας τίς βασικές αρχές τῆς παιδείας στην Άρχαία Έλλάδα, πού αναπτύξαμε παραπάνω, εἶναι άνάγκη νά διατυπώσουμε τίς άκόλουθες γενικές παρατηρήσεις.

Πρώτα-πρώτα, τόν βασικό σκοπό τῆς παιδείας, πού ἦταν ό όλόκληρωμένος άνθρωπος, μακριά από κάθε μονομέρεια, στην όποία θα όδηγοῦσε ή ανάπτυξη μιås μόνον ικανότητάς του, επαγγελματικῆς, επιστημονικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς. Μέ τήν πεποίθηση πάντα, ότι χωρίς άληθινή καί όλόπλευρη μόρφωση, ό άνθρωπος θα εἶναι όχι μόνο άνολοκλήρωτος, αλλά κυρίως ανελεύθερος από τά κάθε είδους δεσμά, υλικά ἢ πνευματικά, πού καλκεῦουν γι' αὐτόν ό άπαιτητικός έαυτός του καί οί άνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Εἶναι βαρυσήμαντη ή σχετική ρήση τοῦ Άριστοτέλη: «τό νά επιζητεῖ κανείς παντοῦ τό χρήσιμο καί αναγκαῖο, δέν εἶναι ἴδιον ελευθέρου ανθρώπου».

Ἵστερα εἶδαμε ότι ή άληθινή μόρφωση ανταποκρίνεται στην πραγματική φύση μας, πού εἶναι κατ' έξοχήν πνευματική καί μιås διακρίνει από όλα τά άλλα έμβια όντα, γιατί άπορρέει από τήν ιδιαίτερη πνευματική μας

καταγωγή. Ο Πλάτωνας έπεσήμανε ότι ή ψυχή μας είναι τό μόνο άπό τά στοιχεΐα του έσωτερικού μας κόσμου, πού είναι θεϊκό και άθάνατο («*ψυχή γάρ τών έν ήμϊν μόνον έστίν άθάνατον και θεϊον*»). Και ξέρουμε ότι ό δικός μας Θεός και πατέρας, ένεφύσισε σε μās κατά τή δημιουργία «*πνοήν ζωής*» και μās έπλασε «*κατ' εικόνα Του*». Μέ τέτοια ευγενική και θεϊκή καταγωγή ή ψυχή μας

καλλιεργείται και δημιουργεί πολιτισμό. Αυτή τήν πόλη, τήν πατρίδα του, εκπαιδευεται διά βίου ό πολίτης νά τήν τιμά και νά τή σέβεται περισσότερο άπό τήν μητέρα και τόν πατέρα του, νά τήν έχει σε ύψηλότερη θέση μεταξύ και θεών και ανθρώπων, νά τήν ύπακούει, αλλά και νά τήν φροντίζει, όταν βρίσκεται σε δύσκολη θέση, περισσότερο άπό όσο φροντίζει τόν πατέρα του,

σύμφωνα μέ τήν άθάνατη ρήση του Σωκράτη στον Κρίωνα του Πλάτωνα. Και αυτό, γιατί πίστευαν ότι, όταν ή πολιτεία ευημερεί, τότε ό κάθε πολίτης αισθάνεται ευτυχής και ασφαλής, άφου θά μπορεί νά βρεί τή φροντίδα και τήν προστασία πού έχει ανάγκη. Ο Μακρυγιάννης πού ήταν αγράμματος μέν, θρεμμένος όμως άπό τήν παράδοση της πατρίδος του, διακηρύσσει αυτή τή μεγάλη αλήθεια στά *Απομνημονεύματά*

είναι τόσο μεγάλης άξιας, ώστε ό Ίησους νά διατυπώσει τό θεμελιώδες έρώτημα: «*τί γάρ ώφεληθήσεται άνθρωπος, εάν τόν κόσμον όλον κερδήσει, τήν δέ ψυχήν αυτού ζημιωθή;*» (Ματθ. 16, 26).

Έπειτα διαπιστώσαμε ότι ή πραγματική παιδεία δέν ολοκληρώνεται χωρίς τήν πολιτική μόρφωση του ανθρώπου, άφου ό άνθρωπος μέσα στην πόλη αναπτύσσεται,

του: «Όσο αγαπώ τήν πατρίδα μου, λέει, δέν αγαπώ τίποτα! Νά 'ρθει ένας και νά μου πεί ότι θά πάψει όμπρός ή πατρίδα, στρέφομαι νά μου βγάλεϊ και τά δύο μάτια: ότι αν είμαι έγώ στραβός και ή πατρίδα μου καλά, μέ θρέφει. Αν ή πατρίδα μου είναι άχαμνά, και δέκα μάτια νά 'χω, στραβά θά νά είμαι, ότι σ' αυτήνην θά ζήσω».

Αυτή τήν πολιτική άρετή θαυμάζει ό

πρώην πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Τσάτσος στο βιβλίο του «*Αφορισμοί και Διαλογισμοί*» λέγοντας: «Πόσο σέβονται τους ανθρώπους που αισθάνονται περισσότερο κύτταρα της πολιτείας παρά αυτόνομες προσωπικότητες. Η Ρώμη έγινε κοσμοκράτειρα, διότι επί αιώνες γεννούσε άράδα τέτοιους πολίτες. Και η Ελλάδα χάθηκε, διότι ελάχιστους τέτοιους είχε γεννήσει».

Τό ουσιαστικότερο, όμως, γνώρισμα της παιδείας των προγόνων μας ήταν η κυρίαρχη θέση της ἀρετῆς, ἡ ὁποία, συνδεμένη πάντα μέ τήν εὐσέβεια, μπορεῖ νά χαρίσει στόν πολίτη καί τήν πολιτεία τήν εὐδαιμονία. «Βλέπουμε, ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης στά *Πολιτικά* του, ὅτι κάθε κοινωνία ἔχει συσταθεῖ γιά τήν κατάκτηση κάποιου ἀγαθοῦ καί μάλιστα τοῦ ὑπέρτατου, πού εἶναι ἡ εὐδαιμονία ὄλων τῶν πολιτῶν». Στήν ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ συμβάλλει κάθε πολίτης καλός καγαθός μέ τό ἄριστον ἦθος του, ἐπί τοῦ ὁποίου θεμελιώνεται τό τέλειο πολίτευμα, πάντα κατά τόν Ἀριστοτέλη. Αὐτό σημαίνει ὅτι φαῦλοι πολίτες, ὅσες ἱκανότητες κι ἂν ἔχουν ἀναπτύξει, δέν μποροῦν νά συμβάλουν οὔτε στό δικό τους οὔτε στό γενικό καλό. Πολύ περισσότερο φαῦλοι κυβερνήτες δέν μποροῦν νά προσφέρουν κανένα καλό στήν πολιτεία, γιατί ὁ ἀνῆθικος τρόπος ζωῆς καί διακυβέρνησής τους ἀκυρώνει τή λειτουργία καί τῶν καλύτερων νόμων. Γι' αὐτό ὁ Ἰσοκράτης συμβούλευε τόν Δημόνικο, ἄρχοντα-τύραννο τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου: «Νά μιμηθεῖς τό ἦθος τῶν βασιλέων καί νά ἐπιδιώξεις νά μιμηθεῖς τά ἐπιτεύγματά τους· καί νά πείθῃς μέν στους νόμους, πού ἔχουν θεσπισθεῖ ἀπό τούς βασιλεῖς, ἀλλά νά θεωρεῖς ἰσχυρότερο νόμο τόν τρόπο τους». Ἰσχυρότερο, λοιπόν, τό ἦθος ἀπό τούς νόμους. Ὁ Μακρυγιάννης εἶναι πάλι κατηγορηματικός: «χωρίς ἀρετή καί πόνο εἰς τήν πατρίδα καί πίστην εἰς τήν

θρησκεία, ἔθνη δέν ὑπάρχουν».

Εἶναι φανερό, λοιπόν, ἀπό πού πρέπει νά κάνουμε ἀρχή, ἂν θέλουμε νά προκοψοῦμε ἑμεῖς καί ἡ πολιτεία μας στό σύνολό της. «Ἄν θέλεις νά ἀλλάξεις τούς ἄλλους, πρέπει νά ἀλλάξεις πρῶτα τόν ἑαυτό σου», συμβούλευε ὁ σύγχρονός μας ἅγιος Παῖσιος κάποιους νέους, πού ζήτησαν τή γνώμη του. Τό ἔργο αὐτό, ὅμως, δέν εἶναι εὐκόλο. Ὁ ἄνθρωπος πολύ δύσκολα ἀλλάζει νοοτροπία καί χαρακτηριστήρια. Γι' αὐτό καί, πέραν ἀπό τή βοήθεια τῆς κατάλληλης παιδείας, ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ἀνακατασκευαστική δύναμη, πού μπορεῖ νά τοῦ προσφέρει μόνον ἡ πηγή τῆς ἠθικῆς καθαρότητας, τό πλήρωμα τῆς ἀγιότητας καί τῆς ἀρετῆς, ὁ σαρκωμένος Υἱός τοῦ Χριστιανικοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης. Αὐτό διατράνωσε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγοντας: «*πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*» (Φθ. 4, Β). Μέ τή χάριν τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἀναγεννηθεῖ πνευματικά, νά γίνῃ «καινή κτίσις», κατάλληλος διά πᾶν ἔργον ἀγαθόν.

Ἄντί, ὅμως, νά ἀναζητηθεῖ αὐτή τή βοήθεια, ὁ σύγχρονος κόσμος «*πειραματίζεται δοκιμάζοντας νά διαμορφώσει μία πολιτισμένη, ἀλλά μή-Χριστιανική νοοτροπία: τό πείραμα θά ἀποτύχει*», ὑποστηρίζει κατηγορηματικά ὁ μέγας ἄγγλος συγγραφέας Τ. Ἔλιοτ, ὁ ποιητής «*Τῆς ἔρημης χώρας*», ἤδη ἀπό τόν μεσοπόλεμο. Καί συνεχίζει προφητικά γιά τό μέλλον τοῦ σύγχρονου κόσμου: «ὅμως πρέπει νά δείξουμε μεγάλη ὑπομονή περιμένοντας τό γκρέμισμά του· στό ἀναμεταξύ ἐξαγοράζοντας τόν καιρό, ὥστε ἡ Πίστη νά κρατηθεῖ ζωντανή στους σκοτεινοὺς αἰῶνες πού ἔχουμε μπροστά μας· ὥστε νά ἀνανεώσουμε καί νά ξανακτίσουμε τόν πολιτισμό· καί νά σώσουμε τόν κόσμο ἀπό τήν αὐτοκτονία» (βλ. Ζήσιμου Λορεντζάτου, *Μελέτες*, ἐκδ. Γαλαξία, Ἀθήνα 1966). Ἄμποτε νά νοιώσουμε αὐτήν τήν μεγάλη ἀλήθεια ἄρχοντες καί ἀρχόμενο στόν τόπο μας.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΜΑΝΑΤΖΜΕΝΤ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

Τοῦ κ. **Ἡλίας Γεραρῆ**, Ἐκπαιδευτικοῦ

Εἰσαγωγή

Κύριος σκοπός τῆς ἔρευνας τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι νά σκιαγραφηθεῖ ἡ ἀποτελεσματικότητα καί χρησιμότητα τοῦ μάνατζμεντ στή διοίκηση ἑνός ἐκπαιδευτικοῦ ὀργανισμοῦ καί νά διερευνηθεῖ ἂν ἡ ἐφαρμογή τῶν ἀρχῶν του συγκρούεται μέ τούς σκοπούς καί τίς ἀξίες τοῦ σχολείου. Εἰδικότερα, ἔγινε προσπάθεια νά καταγραφοῦν οἱ ἀπόψεις καί ἀντιλήψεις ἐν ἐνεργείᾳ ἐκπαιδευτικῶν, σχετικά μέ τά παρακάτω ἐρωτήματα:

1. Ἡ γνώση καί ἐφαρμογή τῶν θεωριῶν καί πρακτικῶν τοῦ μάνατζμεντ μπορεῖ νά βοηθήσει οὐσιαστικά τό ἔργο τῶν στελεχῶν τῆς ἐκπαίδευσης;
2. Ὁ προγραμματισμός ὡς μία ἀπό τίς λειτουργίες τοῦ μάνατζμεντ θεωρεῖτε ὅτι συμβάλλει καθοριστικά στήν ἐπιτυχημένη λειτουργία ἑνός ἐκπαιδευτικοῦ ὀργανισμοῦ;
3. Ἡ λειτουργία τοῦ ἐλέγχου-ἀξιολόγησης πού ἀποτελεῖ οὐσιαστική λειτουργία τοῦ μάνατζμεντ σέ ἕναν ἐκπαιδευτικό ὀργανισμό, θεωρεῖτε ὅτι συμβάλλει στήν κατεύθυνση τῆς χειραγώγησης τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί στήν οἰκοδόμηση ἐξουσιαστικῶν τάσεων ἐκ μέρους τῆς διοίκησης τοῦ ὀργανισμοῦ;

4. Ποιά νομίζετε ὅτι εἶναι ἡ σχέση μεταξύ ἡγεσίας καί μάνατζμεντ;
5. Ποιά κατά τήν γνώμη σας εἶναι τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐπιτυχημένου σχολικοῦ ἡγέτη στό σημερινό σχολεῖο; Ἀρκεῖ γιά νά ἐπιτύχει τό ἔργο του ἡ γνώση τοῦ βασικοῦ νομοθετικοῦ πλαισίου, ἡ αἴσθησις δικαίου καί ἡ ἐμπειρία ἢ χρειάζεται νά διαθέτει καί ἄλλες γνώσεις καί ἐπιπλέον δεξιότητες;

Κύρια ὑπόθεση τῆς ἐργασίας ἦταν ὅτι ἡ ἐφαρμογή τῶν ἀρχῶν τοῦ μάνατζμεντ μπορεῖ νά συμβάλει οὐσιαστικά στήν ἀναβάθμιση ἑνός σχολικοῦ ὀργανισμοῦ καί εἰδικά ἂν συνδυαστεῖ μέ τό μοντέλο τῆς μετασχηματιστικῆς ἡγεσίας πού θά ἀναλυθεῖ στό θεωρητικό μέρος τῆς παρούσας ἐργασίας. Ἡ ἡγεσία καί τό μάνατζμεντ ἀποτελοῦν προϋποθέσεις ἀποδοτικότητας καί ἀποτελεσματικότητας γιά ὅλες τίς κοινωνικές ὀργανώσεις μεταξύ αὐτῶν καί τό σύγχρονο σχολεῖο. Καμία κοινωνική ὀργάνωση δέν μπορεῖ νά λειτουργεῖ ἀποδοτικά, ἀποτελεσματικά καί νά ἀνταποκρίνεται στήν ἀποστολή της χωρίς σωστό προγραμματισμό καί ἔλεγχο, χωρίς τήν κατάλληλη ὀργάνωση, τή στελέχωση καί τή σωστή διοίκηση τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ.

Γιά τή συλλογή τῶν ἐρευνητικῶν δεδομένων ὥστε νά ἐλεγχθοῦν οἱ παραπά-

νω υποθέσεις, αξιολογήθηκε τό εργαλειο-
τῆς συνέντευξης. Συγκεκριμένα χρησιμο-
ποιήθηκε δείγμα δέκα εκπαιδευτικῶν (4
ἄνδρες καί 6 γυναῖκες) πού ἐργάζονται σέ
Δημοτικά Σχολεῖα ἀξιολογώντας δομημέ-
νη συνέντευξη μέ πέντε ἐρωτήματα ἀνοι-
κτοῦ τύπου. Οἱ ἔξι εκπαιδευτικοί (ποσοστό
60%) εἶχαν ἀπό 10-20 ἔτη ὑπηρεσίας καί οἱ
τέσσερις ἀπό αὐτούς εἶχαν μεταπτυχιακές
σπουδές στήν Διοίκηση τῆς Ἐκπαίδευσης.
Δύο εκπαιδευτικοί εἶχαν 24-30 ἔτη ὑπηρε-
σίας καί οἱ ἄλλοι δύο εἶχαν περισσότερα
ἀπό 30 ἔτη στήν ἐκπαίδευση.

Βιβλιογραφική ἀνασκόπηση

Ἡ ἐκπαίδευση, ὡς θεμελιώδης κῶρος
μόρφωσης καί γεφύρωσης τοῦ ἀνθρώπου
μέ τήν κοινωνία, γιά νά μπορεῖ νά ἀντι-
μετωπίζει ἐπιτυχῶς τίς νέες προκλήσεις
καί ἀλλαγές πού συμβαίνουν, θά πρέπει νά
διαθέτει προσαρμοστικότητα καί εὐκινησία
στίς ραγδαῖες κοινωνικοπολιτισμικές καί
τεχνολογικές ἐξελίξεις. Ὡς ἐκ τούτου, ἀνα-
γκαῖο εἶναι οἱ εκπαιδευτικοί ὀργανισμοί
καί πῖο συγκεκριμένα οἱ σχολικές μονάδες,
νά ἀντιλαμβάνονται τίς νέες μεταβολές, μέ
καθοριστικό παράγοντα τήν ὕπαρξη ἀποτε-
λεσματικῆς διοίκησης πού ἐφαρμόζει καί
προωθεῖ τίς βασικές ἀρχές τοῦ μάνατζμεντ
(Γκουτζινοπούλου, 2012· Μπελαδάκης, 2010).

Ὑστερα ἀπό ἀνασκόπηση τῆς σχετικῆς
βιβλιογραφίας μπορεῖ κανεῖς νά ἐντοπίσει
διάφορους ὀρισμούς γιά τό Μάνατζμεντ.
Οἱ περισσότεροι ὁμως περιγράφουν τή δι-
αδικασία προγραμματισμοῦ/σχεδιασμοῦ
καί ὀργάνωσης ἑνός περιβάλλοντος, ὅπου
ἄνθρωποι/ἐργαζόμενοι πετυχαίνουν ἐπι-
λεγμένους στόχους καί ἀποτελέσματα, ἀξι-
ολογώντας συγκεκριμένους πόρους (Μπρί-
νια, 2008· Μπουρής, 2008). Σύμφωνα μέ
τόν Daft (ὅπως ἀναφέρεται στήν Μπρίνια,

2008) τό μάνατζμεντ ὀρίζεται ὡς ἡ διαδικα-
σία τοῦ προγραμματισμοῦ (planning), τῆς
ὀργάνωσης (organizing), τῆς διεύθυνσης
(directing) καί τοῦ ἐλέγχου (controlling)
τῶν ἀνθρώπινων, χρηματοοικονομικῶν,
φυσικῶν καί πληροφοριακῶν πόρων ἑνός
ὀργανισμοῦ, ὥστε νά ἐπιτυχάνονται οἱ
στόχοι του μέ ἀποτελεσματικό τρόπο.

Τό ἐπιτυχημένο ἔργο τῶν στελεχῶν στόν
κῶρο τῆς ἐκπαίδευσης, συνεπῶς, ἀπαιτεῖ
ἱκανότητες συντονισμοῦ καί ὀργάνωσης
ὀμάδας, καλλιέργειας κατάλληλου κλίματος,
ἐπιλογῆς σωστῶν μέσων/πόρων, ἀποτελε-
σματικῆς χρήσης/διαχείρισής τους καί ὡς
ἐκ τούτου σωστής ἄσκησης τῶν ἀρχῶν/
λειτουργιῶν τῆς διοίκησης (προγραμματι-
σμός, ὀργάνωση, διεύθυνση καί ἔλεγχος)
(Λεμονῆ καί Κολεζάκης, 2013· Μπρίνια,
2008), ὥστε ὄχι μόνο νά ἐπιτυχάνονται οἱ
στόχοι (Ἀποτελεσματικότητα), ἀλλά αὐτό νά
συμβαίνει καί μέ ὅσο τό δυνατόν λιγότερους
οἰκονομικούς πόρους (ἀποδοτικότητα).

Σύμφωνα μέ τόν Drucker (ὅπως ἀνα-
φέρεται στήν Χριστοπούλου, 2008), ὁ προ-
γραμματισμός εἶναι ὅ,τι πρέπει νά γίνει σή-
μερα γιά νά δικαιούμαστε τό αὐριο, καθῶς
τό αὐριο δέν εἶναι παρά τό σήμερα γιά τό
ὅποιο φροντίσαμε χθές. Ὁ προγραμματι-
σμός γεφυρώνει τό χάσμα τοῦ «ἐκεῖ πού
βρισκόμαστε» μέ τό «ἐκεῖ πού θέλουμε νά
φθάσουμε». Κατά τόν προγραμματισμό
προκαθορίζονται λεπτομερῶς οἱ στόχοι
τοῦ εκπαιδευτικοῦ ὀργανισμοῦ, προκειμέ-
νου νά συντονιστοῦν/προσδιοριστοῦν οἱ
ἀπαραίτητες ἐνέργειες καί τά ἀπαραίτη-
τα μέσα, ἔτσι ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ ὅσο τό
δυνατόν μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητα
(Μπρίνια, 2008). Ὁ προγραμματισμός στίς
ἐκπαιδευτικές μονάδες εἶναι ἀναγκαῖος γιά
πολλούς λόγους. Τέτοιοι λόγοι μπορεῖ νά
εἶναι ἡ μείωση τῆς ἀβεβαιότητας καί τοῦ
κόστους ἢ ἡ ἐπίτευξη ἐλέγχου τῆς ἐκπαι-
δευτικῆς δράσης (Μπρίνια, 2008).

Μέρος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ προγραμμα-
τισμοῦ ἀποτελεῖ καί ἡ λήψη ἀποφάσεων

(Σαϊτς, 2014). Η όλη διαδικασία/δραστηριότητα, συγκεκριμένα, περιλαμβάνει τὰ ακόλουθα στάδια/βήματα: α) Καθορισμός τών στόχων, β) Προσδιορισμός τῆς ὑφιστάμενης κατάστασης, γ) Καταγραφή ἐναλλακτικῶν προτάσεων, δ) Ἐπιλογή τῆς καλύτερης λύσης, ε) Ἐφαρμογή τοῦ προγράμματος δράσης καί στ) Ἀξιολόγηση τῶν ἀποτελεσμάτων (Σαϊτς, 2014). Συνεπῶς, ἡ ὀρθή λήψη ἀποφάσεων καθορίζει καί τό πόσο εὐστοχος εἶναι ὁ προγραμματισμός.

Σύμφωνα μέ τόν Σαϊτς (2014), ἡ παραπάνω δραστηριότητα στό ἐπίπεδο τῆς σχολικῆς μονάδας προϋποθέτει ἀπό τόν διευθυντή τοῦ σχολείου, στήν ἀρχή τῆς σχολικῆς χρονιάς, συγκεκριμένες ἐνέργειες: α) Προγραμματισμό τῶν δραστηριοτήτων τοῦ σχολείου, β) Σύγκληση τοῦ συλλόγου διδασκόντων γιά κατανομή τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου, γ) Σύγκληση τοῦ συλλόγου διδασκόντων γιά λήψη συγκεκριμένων ἀποφάσεων πού ἀφοροῦν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ σχολείου (π.χ. σχολικές ἐκδρομές), δ) Δημιουργία «μνημονίου ἐνεργειῶν» γιά ὅλη τῇ διάρκεια τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ε) Ἀνανέωση, κάθε ἐβδομάδα, τοῦ χρονοδιαγράμματος καθηκόντων του.

Ὁ ἐπιτυχημένος διευθυντής μιᾶς σχολικῆς μονάδας θά πρέπει πρωτίστως νά εἶναι καλός στήν ὀργάνωση, κάνοντας σωστή χρήση τόσο τῶν ἀνθρώπινων, ὅσο καί τῶν ὑλικῶν πόρων, προκειμένου νά ἐπιτευχθοῦν οἱ προγραμματισμένοι στόχοι (Σαϊτς, 2014). Σύμφωνα μέ τόν Allen (ὅπως ἀναφέρεται στήν Μπρίνια, 2008), ὀργάνωση εἶναι ἡ διαδικασία προσδιορισμοῦ καί ὁμαδοποίησης τῆς ἐργασίας πού πρέπει νά πραγματοποιηθεῖ, καθορισμοῦ καί μεταβίβασης ἀρμοδιοτήτων, εὐθύνης καί ἐξουσίας καί ἐγκαθίδρυσης σχέσεων πού νά ἀποσκοποῦν καί νά ἐπιτρέπουν στά ἄτομα νά δουλεύουν μαζί ὅσο πιά ἀποτελεσματικά γίνεται γιά τήν ἐπίτευξη τῶν στόχων τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ ὀργάνωση ἐκφράζεται μέ καταμερισμό τῆς ἐργασίας/τοῦ ἔργου, μέ ἀνάθεση καθηκόντων καί μέ μεταβίβαση τῆς ἐξουσίας σέ ἄλλα κλιμάκια πού ἀφοροῦν τῇ διοίκηση τῆς σχολικῆς μονάδας, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ καλύτερη δυνατή ἀποτελεσματικότητα.

Ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τήν Μπρίνια (2008), ἡ ὀργάνωση μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς μονάδας μπορεῖ νά ἀφορᾷ τό περιεχόμενο τῶν σπουδῶν (ἀναλυτικό πρόγραμμα, βιβλία κ.λπ.), τούς ἐκπαιδευτικούς, τήν ὑλικοτεχνική ὑποδομή, τήν ἐσωτερική λειτουργία (ἐκδηλώσεις, ἐκπαιδευτικές καινοτομίες κ.α.) ἢ τῇ σύνδεση τῆς μονάδας μέ τήν εὐρύτερη κοινωνία.

Ἡ διεύθυνση σχετίζεται μέ τόν τρόπο πού ἐνεργοποιεῖται καί καθοδηγεῖται τό ἐκπαιδευτικό προσωπικό ἑνός ὀργανισμοῦ προκειμένου νά ἐπιτευχθοῦν ἀποτελεσματικά οἱ στόχοι πού ἔχουν τεθεῖ, ὄχι μέσω ἀπλῶν «ἐντολῶν», ἀλλά μέσω ἑνός κλίματος ἀποτελεσματικῆς ἐπικοινωνίας καί συνεργασίας.

Τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐπιτυχημένου ἡγέτη εἶναι ἡ σύλληψη/δημιουργία κοινοῦ ὁράματος, ἡ προώθηση κατανεμημένης ἐργασίας, ἡ ἐμπύκωση/ἐνδυνάμωση ἀλλά καί ἡ ἐπιβράβευση τῶν συνεργατῶν, ἡ καλλιέργεια τῆς συλλογικότητας, ἡ δημιουργία μαθησιακῆς κοινότητας καί παραγωγικῶν σχέσεων μεταξύ τους, ἡ σωστή ἀξιοποίηση τῶν εὐκαιριῶν πού προκύπτουν, ἡ προώθηση τῶν καινοτομιῶν, ἡ ἀντιμέτωπιση τῶν ἀπειλῶν (Μπρίνια, 2008). Ἔναν ἡγέτη τόν ἀκολουθοῦν ἑθελοντικά οἱ συνεργάτες του, οἱ ὅποιοι χαρακτηρίζονται ἀπό προθυμία καί ἱκανοποίηση (Σαϊτς, 2014· Μπρίνια, 2008).

Οἱ Rauch καί Behling (ὅπως ἀναφέρεται στήν Μπρίνια, 2008), δίνουν στήν ἡγεσία τόν ὀρισμό τῆς ἀπόπειρας ἐπηρεασμοῦ τῶν δραστηριοτήτων τῶν ἀτόμων μέσω τῆς ἐπικοινωνιακῆς διαδικασίας μέ στόχο τήν ἐπίτευξη κάποιου στόχου ἢ στόχων.

Συνεπώς ό ήγέτης θά πρέπει νά χαρακτηρίζεται από αὐτοεπίγνωση, αὐτοπεποίθηση, ἀλλά πρωτίστως ἀπό ἐνσυναίσθηση, προκειμένου νά κατανοεῖ συναισθηματικά τούς συνεργάτες του.

Ό Σαΐτης (2014) θεωρεῖ πώς σήμερα χρειαζόμαστε περισσότερο ἀπό ποτέ ἐπιτυχημένους ήγέτες, προκειμένου νά ξεπεραστεῖ ή ἀδράνεια τῆς οικονομικῆς κρίσης, οἱ ὁποῖοι θά ἐμπνέουν τόσο τά μέλη τῆς εκπαιδευτικῆς κοινότητας, ὅσο καί τήν εὐρύτερη κοινωνία, μέσα ἀπό τήν ἀμφισβήτηση τοῦ κατεστημένου καί τήν καλλιέργεια ὑψηλῶν ὀραμάτων.

Ἡ λειτουργία τοῦ ἐλέγχου σχετίζεται περισσότερο μέ τή διαδικασία τοῦ προγραμματισμοῦ, μέ τή ἔννοια ὅτι κατά τόν ἔλεγχο διερευνᾶται ή ἐπίτευξη τῶν στόχων πού ἔχουν τεθεῖ (Σαΐτης, 2014). Ό ἔλεγχος, λανθασμένα, συγχέεται μέ τή διαδικασία ἐντοπισμοῦ λαθῶν καί τήν τιμωρία (Σαΐτης, 2014· Μπρίνια 2008). Θά μπορούσε νά ὀριστεῖ ὡς ή διοικητική δραστηριότητα πού ὑπολογίζει τίς ἀποκλίσεις ἀπό τήν προκαθορισμένη ἀπόδοση καί παρέχει πληροφορίες, μέσα ἀπό τίς ὁποῖες μποροῦν νά ληφθοῦν διορθωτικές ἀποφάσεις, εἴτε γιά νά βελτιωθεῖ ή μελλοντική ἀποδοτικότητα, εἴτε γιά νά τροποποιηθοῦν τά ἀρχικά σχέδια-προγράμματα τοῦ ὀργανισμοῦ (Σαΐτης, 2014).

Τά στάδια τοῦ ἐλέγχου-ἀξιολόγησης εἶναι: α) Καθορισμός προτύπων, β) Παρακολούθηση - Ἀξιολόγηση - Μέτρηση, γ) Σύγκριση συμπεριφορῶν καί ἀποτελεσμάτων μέ πρότυπα, δ) Ἀνάλυση ἀποκλίσεων καί ἐντοπισμοῖ ἀιτίων, ε) Διόρθωση ἀποκλίσεων.

Μέσω τῆς λειτουργίας τοῦ ἐλέγχου,

ἕνας ἐκπαιδευτικός ὀργανισμός μπορεῖ νά ἐπαναπροσδιορίσει τούς προγραμματισμένους στόχους του, σέ περίπτωση πού ἔχει ἀποκλίνει ἀπό αὐτούς. Γιά νά εἶναι ὅμως ἀποτελεσματική ή διαδικασία τοῦ ἐλέγχου, θά πρέπει νά ἀνταποκρίνεται στίς ἰδιαιτερες συνθήκες τοῦ ὀργανισμοῦ, νά εἶναι κατανοητή ἀλλά καί ἀποδεκτή ἀπό τούς συμμετέχοντες της/αὐτούς πού τήν ἐφαρμόζουν, νά ἐπικεντρώνεται σέ σημαντικά σημεῖα, νά εἶναι εὐέλικτη, οικονομική καί ἀντικειμενική (Σαΐτης, 2014· Μπρίνια 2008).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα μέ τήν Μπρίνια (2008), σέ μία ἐκπαιδευτική μονάδα, ή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου/ἀξιολόγησης, γίνεται σέ τρία ἐπίπεδα (τό Οἰκονομικό, τό Παιδαγωγικό καί τό Διοικητικό) καί ταυτόχρονα ἐπιδιώκεται νά ἀποκτηθεῖ ἕνας «μορφωτικός χαρακτήρας», νά ἐμπλακοῦν οἱ ὀμάδες πού σχετίζονται μέ τόν ἐκπαιδευτικό ὀργανισμό, νά ἐλαττωθεῖ ή ἰσοπέδωση, νά ἐλαχιστοποιηθεῖ ή σχολική ἀποτυχία, νά τροποποιηθοῦν χαρακτηριστικά πού εἶναι «παγιωμένα» καί νά γίνουν προσπάθειες γιά ἐκδημοκρατισμό τῆς ἐκπαίδευσης.

Όσον ἀφορᾶ τό καταλληλότερο μοντέλο ἡγεσίας γιά τό σημερινό σχολεῖο τοῦ 21^{ου} αἰῶνα, προτείνεται ή μετασχηματιστική

ήγεσία (transformational leadership) που στηρίζεται στις αρχές της εμπλοκής και της συμμετοχής τόσο του διευθυντή όσο και των εκπαιδευτικών μέσα από την κατανομή αρμοδιοτήτων (Leithwood και Jantzi, 2000).

Η θεωρία της μετασχηματιστικής ήγεσίας κατέχει τις δύο τελευταίες δεκαετίες προεξέχουσα θέση στις νεότερες θεωρίες και εμπειρικές μελέτες σχετικά με την ήγεσία, γιά την οποία μίλησε πρώτος ο Burns (1978) κάνοντας αναφορά στην παρακίνηση που προσφέρουν αυτοί οι ηγέτες στους ανθρώπους τους, σε αντίθεση με τους συναλλακτικούς ηγέτες, οι οποίοι προσφέρουν υλικές ανταμοιβές στους ύφισταμένους τους, ως ανταπόδοση γιά τις προσπάθειές τους, λειτουργώντας έτσι μέσα στά πλαίσια ενός υπάρχοντος συστήματος ή κουλτούρας, χωρίς νά προσπαθούν νά τό αλλάξουν (Bass, 1985). Ήπειτα, ένας μεγάλος αριθμός μελετητών διερεύνησε τό φαινόμενο της μετασχηματιστικής ήγεσίας (Bass, 1985· Bennis και Nanus, 1985· Tichy και Devanna, 1986· Kouzes και Posner, 1993). Οί τέσσερις διαστάσεις της μετασχηματιστικής ήγεσίας οί οποίες μπορούν νά εφαρμοστούν και στό χώρο της διοίκησης της εκπαίδευσης είναι:

- *Επιρροή μέσω του παραδείγματος ή ιδεολογική επιρροή (idealized influence)*, δηλαδή δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και σεβασμού. Μέ τή συμπεριφορά του, ο ήγέτης επιδεικνύει τήν πίστη και τήν εμπιστοσύνη του σε ένα καλύτερο μέλλον, δίνει άτομικό και συλλογικό κοινό νόημα στό όραμα και τήν άποστολή του εκπαιδευτικού όργανισμού και ο ίδιος άποτελεϊ παράδειγμα ύψηλων επιδόσεων, ένω ή συμπεριφορά του ταυτίζεται μέ τις άξίες και τά πιστεύω τά όποια κηρύσσει. Οί ηγέτες αυτοί χαρακτηρίζονται από ισχυρή δέσμευση στό στόχο, ύψηλά πρότυπα ήθικης συμπεριφοράς και γενικά συμπεριφέρονται ως ύποδείγματα (role models) γιά τους ύπόλοιπους, κερδίζοντας

τόν θαυμασμό και τήν εμπιστοσύνη τους, εμπνεόντάς τους, ώστε νά ταυτίζονται συλλογικά μέ τό όραμα και τήν άποστολή.

- *Κινητροδότηση μέσω της εμπνευσης ή εμπνευσμένη παρακίνηση (inspirational motivation)*, δηλαδή άλλαγή της πεποίθησης των μελών της σχολικής μονάδας ότι τά προβλήματά της μπορούν νά επιλυθούν. Οί ηγέτες στήν περίπτωση αυτή ενεργοποιούν τους εκπαιδευτικούς μέσω της προβολής ενός στόχου γιά βελτίωση της σχολικής μονάδας και της εμπέδωσης της πεποίθησης ότι ή επίτευξή του είναι ρεαλιστική. Ο ήγέτης έστιάζει και ίκανοποιεί τις άνώτερες άνάγκες των ανθρώπων του, τους οδηγεί στήν άυτοπραγμάτωση, ένισχύοντας τήν άυτοπεποίθηση, τήν άυτοεκτίμηση, τήν έλπίδα, τήν αισιοδοξία και τήν ένδυνάμωση.
- *Διανοητική διεγερση ή ενεργοποίηση (intellectual simulation)*. Οί μετασχηματιστικοί ηγέτες ενεργοποιούν τους εκπαιδευτικούς πρός τήν κατεύθυνση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας μέσω της εύθειας άμφισβήτησης παραδοσιακών αντίλήψεων και πρακτικών ή μέσω της επαναδιατύπωσης μέ νέους όρους παλαιών προβλημάτων (π.χ. ή επανερμηνεία της πολυπολιτισμικότητας του μαθητικού πληθυσμού από πρόβλημα σε εύκαιρία εμπλουτισμού). Έτσι, τους κάνει νά άμφισβητούν τά στερεότυπα και τις παγιωμένες αντίληψεις, νά αλλάζουν τρόπους σκέψης, νά βλέπουν τά πράγματα μέσα από διαφορετικά «γυαλιά» και νά σκέφτονται «έξω από τό κουτί», δημιουργικά και καινοτομικά.
- *Ένδιαφέρον γιά τό άτομο ή εξατομικευμένο ένδιαφέρον (individualized consideration)*. Οί μετασχηματιστικοί σχολικοί ηγέτες νοιάζονται και φροντίζουν κάθε συνεργάτη άτομικά, επικοινωνούν και του συμπεριφέρονται άνάλογα μέ τόν χαρακτήρα, τήν προσωπικότητα και τις άνάγκες του. Άφιερώνουν χρόνο γιά νά καθοδηγούν

τούς συνεργάτες τους, νά τους βοηθοῦν νά ἀναπτύσσονται καί νά τους παρέχουν ὑποστήριξη, ὥστε νά προοδεύουν (teaching, coaching, mentoring). Δίνουν προσοχή καί συνεισφέρουν ὅσο μποροῦν στήν ἐπίλυση ἀτομικῶν προβλημάτων τῶν μαθητῶν ἢ προβλημάτων πού σχετίζονται μέ τήν ἐπαγγελματική βελτίωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν (Bush, 2005· Μπουραντᾶς, 2017).

Ἡ βασικότερη ἔννοια τῆς μετασχηματιστικῆς ἡγεσίας εἶναι ἡ «ἐμπλοκή» καί ἀπαιτεῖ συνεργατική ἀντίληψη πού δέν περιορίζεται στά στενά πλαίσια τοῦ σχολείου (μαθητές, ἐκπαιδευτικούς, βοηθητικό προσωπικό), ἀλλά ἐπιδιώκει νά ἐμφυσήσει καί στούς ἐξωγενεῖς παράγοντες (γονεῖς, εἰδικούς, κοινότητα) μιᾶ ἀντίληψη πού θά διαμορφώνει θετικές στάσεις ἀπέναντι στήν καινοτομία καί τό διαφοροτικό. Ὁ διευθυντής ὡς μετασχηματιστικός ἡγέτης υἱοθετεῖ καινοτομίες συνεργατῶν, ὄντας ἔτοιμος νά προκαλέσει τό κατεστημένο καί εἶναι πρόθυμος νά ἀναλάβει ρίσκο μαθαίνοντας ἀπό τά λάθη καί τίς ἐπιτυχίες του. Δημιουργεῖ ἕνα ἐλκυστικό καί συναρπαστικό ὄραμα, κάνοντας τούς συνεργάτες του κοινωνοῦς τοῦ ὁράματός του. Καλλιιεργεῖ τήν ὁμαδικότητα καί τή συνεργασία, ἐνδυναμώνει τούς συνεργάτες του, ἐμπνέοντας ἐμπιστοσύνη στίς ἱκανότητές τους καί ψυχολογική δέσμευση στό ἔργο. Καταρτίζει λεπτομερῆ σχέδια, παρακολουθεῖ τήν ὑλοποίησή τους, ἀναλαμβάνει διορθωτικές ἐνέργειες καί κερδίζει μικρές ἐνδιάμεσες μάχες. Φροντίζει νά κάνει πράξη ὅσα πρσεβύει, ἀποτελώντας παράδειγμα γιά τούς συνεργάτες του στόν ἐκπαιδευτικό ὄργανισμό (leading by example). Δείχνει γνήσιο ἐνδιαφέρον καί ἀγάπη γιά τή δουλειά του καί τούς συνεργάτες του, ἐνῶ φροντίζει νά τούς ἐπιβραβεύει μέ ἀτομική ἀναγνώριση ἀλλά καί ὁμαδικούς ἐορτασμούς ἐπιτευγμάτων (Kouzes καί Posner, 1993).

Ἐκεῖνο πού πρέπει νά τονιστεῖ εἶναι ὅτι

ἡ ἡγεσία ἔχει πιά ἀπομυθοποιηθεῖ ὡς ἕναν βαθμό καί ἔχει πάψει νά θεωρεῖται ἀπλῶς ἕνα ἔμφυτο ταλέντο· τό γεγονός αὐτό ἐπιτρέπει ἀκόμα καί στούς «κοινούς θνητούς» νά ἐκπαιδευτοῦν καί νά μάθουν τεχνικές πού θά τούς κάνουν ἀρκετά ἀποτελεσματικούς στήν ἡγεσία τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ καί νά ἐπιτυχάνουν ἐξαιρετικά ἀποτελέσματα. Ἡ ἡγεσία μπορεῖ νά προσεγγιστεῖ ὡς μιᾶ τέχνη· μιᾶ τέχνη τήν ὁποία μπορεῖ κάποιος νά μάθει στό μεγαλύτερό της μέρος. Ἀκριβῶς ἐπειδή κάποιος μαθαίνει μιᾶ τέχνη δέ σημαίνει βέβαια ὅτι θά γίνε σπουδαῖος, ἀλλά μπορεῖ νά φθάσει σέ ἕνα ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο καί νά εἶναι ἀρκετά καλός.

Σκεφτόμενος κάποιος ὅλους τους ζωγράφους, τούς μουσικούς ἢ τούς καλλιτέχνες ὁποιοῦδήποτε εἴδους πού ἔχουν διδαχθεῖ μιᾶ τέχνη, διαπιστώνει εὐκόλα ὅτι πολύ λίγοι ἔφθασαν στό σημεῖο νά εἶναι παγκοσμίου φήμης ἢ νά θεωροῦνται «φαινόμενα». Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν τέχνη τῆς ἡγεσίας. Υπάρχουν πολλοί ἡγέτες πού εἶναι ἀρκετά καλοί καί ἀρκετά ἀποτελεσματικοί, καί ἄλλοι πού ἀγγίζουν τήν κορυφή. Ἡ κορυφή ἀπαιτεῖ παράλληλα χάρισμα καί ἐκπαίδευση γιά συνεχή βελτίωση.

Ποιά εἶναι ὁμως τά κλειδιά γιά τήν ἀσκηση μιᾶς ἀποτελεσματικῆς ἡγεσίας πού ὀφείλεται ὡς ἐπί τό πλεῖστον σέ σωστή ἐκπαίδευση;

- Ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἡ ἡγεσία εἶναι ἕνα «ἄθλημα» στό ὁποῖο πρέπει καί μποροῦμε νά βελτιωνόμαστε συνεχῶς. Ἡ ἀναζήτηση προτύπων καί ἡ προσπάθεια νά παραδειγματιστεῖ κάποιος ἀπό ἀποτελεσματικούς ἡγέτες πού ἔχουν ἀναπτύξει τίς ἡγετικές τους ἱκανότητες.
- Ἡ συνειδητοποίηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἄν καί ἡ ἡγεσία εἶναι μιᾶ τέχνη, δέν εἶναι πυρηνική φυσική. Χρειάζεται νά χαλαρώσει κάποιος καί νά σταματήσει νά κάνει τά πράγματα δύσκολα γιά τόν ἑαυτό του καί τούς ἄλλους.

- Νά θυμᾶται ὁ κάθε ἡγέτης τὸν Χρυσὸ Κανόνα: «Συμπεριφερθεῖτε ὅπως θά θέλατε νά σᾶς συμπεριφέρονται». Ὡς ἡγέτης εἶναι σημαντικό νά φροντίζει τοὺς ἀνθρώπους του, νά ἀγαπᾶ τοὺς ὑφισταμένους του, νά ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἐνδιαφέροντά τους καί νά προωθεῖ τὴν ἐπιτυχία τους. Χρειάζεται νά θυμᾶται διαρκῶς ὅτι γιὰ νά γίνει ἀποτελεσματικός ἡγέτης πρέπει νά καταλάβει ὅτι «**οἱ σχέσεις ἔχουν σημασία**».
- Νά ἀντιγράψει τεχνικές πού ἀποδίδουν καί νά μὴν πιέζει τὰ πράγματα πού δέ λειτουργοῦν νά ἀποδώσουν. Εἶναι χρήσιμο νά ἀκολουθεῖ συμβουλές ἀπὸ βιβλία καί διάφορες ἄλλες πηγές, ἀλλά νά μὴν ἀγκιστρώνεται ἀπαρέγκλιτα σὴν ἐκτέλεσή τους, ἀλλά **νά παραμένει εὐέλικτος**.
- Εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐπαναπροσδιορίσει τὴν ἔννοια τῆς ἡγεσίας. Να διερευνήσει τὴ σημασία καί τὸ νόημά της, καί νά τὴν προσεγγίσει μὲ τὸν δικό του προσωπικό τρόπο καί βάσει τοῦ δικοῦ του ξεχωριστοῦ χαρακτῆρα – μὲ τὴν καρδιά καί τὸ μυαλό. Ἀγνοώντας τὰ στερεότυπα, νά βρεῖ ἕναν νέο τρόπο διοίκησης, νά καταλάβει τί λειτουργεῖ γιὰ τὸν ἴδιο καί τίς συνθῆκες σὲς ὁποῖες δραστηριοποιεῖται, χωρὶς νά φοβᾶται νά εἶναι διαφορετικός καί νά τολμᾶ νά διαψεύδει αὐτὸ πού θεωρεῖται ἀδιαμφισβήτητο. Ἴσως χρειαστεῖ νά ξεκινήσει πάλι ἀπὸ τὸ μηδέν ὅπως ὁ πρῶτος πού ἀνακάλυψε τὴ λέξη «ἡγεσία»! (Μπουραντᾶς, 2018).

Ἐπιπρόσθετα, ἀναγκαῖα εἶναι ἡ ἀναφορά στὴ σχέση ἡγεσίας καί μάντζμεντ. Ἡ ἡγεσία καί τὸ μάντζμεντ εἶναι συμπληρωματικές καί ἀλληλοεπηρεαζόμενες λειτουργίες-ρόλοι, ἐξίσου ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν στελεχῶν καί τῶν ὀργανώσεων πού διοικοῦν. Τὸ μάντζμεντ ἀντιμετωπίζει κυρίως τὴν πολυπλοκότητα σὲς σύγχρονες ὀργανώσεις, ἐνῶ ἡ ἡγεσία ἀντιμετωπίζει τίς ἀλλαγές τοῦ σύγχρονου κόσμου (Kotter, 1990). Ὁ προϊστάμενος ἢ

μάντζερ εἶναι αὐτὸς πού ἔχει ὡς εὐθύνη νά ἐπιτυγχάνει ἀποτελέσματα μέσω ἄλλων ἀνθρώπων (ὑφισταμένων) διαθέτοντας τὴν ἐξουσία νά ἀσκεῖ τίς λειτουργίες τοῦ μάντζμεντ ἢ διοίκησης, δηλαδή νά προγραμματίζει, νά ὀργανώνει, νά συντονίζει, νά ἐλέγχει καί νά διευθύνει τοὺς ὑφισταμένους του.

Ὁ μάντζερ διορίζεται καί χρησιμοποιεῖ νόμιμη-«δοτὴ ἐξουσία», δίνει ἐντολές, χρησιμοποιεῖ ἀναμοιβές ἢ ποινές καί ἡ παρακίνηση πού ἀσκεῖ ἀναφέρεται σέ ἀνάγκες κατωτέρου ἐπιπέδου. Ἐπικεντρώνεται σὲς διαδικασίες, στὰ συστήματα, ἐλέγχει καί κινεῖται σέ προκαθορισμένα τυπικά πλαίσια. Ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ «πῶς», κάνει διαχείριση τῆς παρούσας κατάστασης ἀποδεχόμενος τὴν πραγματικότητα, δίνοντας ἔμφαση στὸ «τώρα» καί ἐπικεντρώνοντας τὸ ἐνδιαφέρον του νά κάνει τὰ πράγματα «σωστά» (Μπουραντᾶς, 2002).

Στὸν ἀντίποδα, ὁ ἡγέτης ἀναδεικνύεται, χρησιμοποιεῖ τὴν προσωπική του δύναμη καί περνᾶ τὸ ὄραμά του στοὺς συνεργάτες του, ἐμπνέει καί πείθει, ἐνῶ ἡ παρακίνηση πού ἀσκεῖ ἀναφέρεται σέ ἀνάγκες ἀνωτέρου ἐπιπέδου. Ἐπικεντρώνεται στοὺς ἀνθρώπους, στὰ συναισθήματα καί κερδίζει τὴν ἐμπιστοσύνη καί πίστη αὐτῶν πού προΐσταται. Περαιτέρω ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες, διευρύνει τὰ πλαίσια καί ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ «γιατί», ἐνῶ προκαλεῖ καί προβαίνει σέ ἀλλαγές. Ἐρευνᾶ τὴν πραγματικότητα δίνοντας ἔμφαση στὸ μέλλον καί φροντίζει νά κάνει τὰ «σωστά» πράγματα (Μπουραντᾶς, 2005).

Ἐπιπρόσθετα, ἡ ἀναγκαστικὴ ἐπιβίωση τοῦ μάντζερ, εἶναι νά δημιουργεῖ, νά ἀποτρέψει γεγονότα ἢ νά ἀλλάζει μιὰ κατάσταση, ὥστε ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὀργανισμὸς νά μπορέσει νά πραγματοποιήσει τοὺς στόχους τοὺς ὁποῖους ἔχει προκαθορίσει μέ βάση τὸ ὄραμα καί τὴν ἀποστολή. Σημειώνουμε ὅμως ὅτι ἡ ἀποτελεσματικὴ ἡγεσία ἐμπεριέχει τὴν ἀσκηση τοῦ μάντζμεντ,

ὅπως καί ἡ ἔννοια τοῦ ἡγέτη ἐμπεριέχει καί τήν ἔννοια τοῦ μάνατζερ. Συνεπῶς, ἡ ἔννοια τοῦ ἡγέτη εἶναι εὐρύτερη αὐτῆς τοῦ μάνατζερ. Γιά νά πετύχει στό ἔργο του ὁ ἡγέτης σέ ἕναν ἐκπαιδευτικό ὄργανισμό, ἀσφαλῶς πρέπει νά εἶναι καί μάνατζερ, δηλαδή νά ἀσκεῖ ταυτόχρονα καί τίς διοικητικές λειτουργίες (μάντζερ), ὅπως προγραμματισμός, ἔλεγχος, ὀργάνωση, συντονισμός. Ἐξάλλου, καμία κοινωνική ὀργάνωση, ὅπως καί τό σχολεῖο, δέν μπορεῖ νά λειτουργεῖ ἀποδοτικά, ἀποτελεσματικά καί νά ἀνταποκρίνεται στήν ἀποστολή του χωρίς τήν κατάλληλη ὀργάνωση, τήν κατάλληλη στελέχωση καί τή σωστή διοίκηση τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ. Βεβαίως, ἡ ἀποτελεσματικότητα τοῦ κάθε ἐκπαιδευτικοῦ ὄργανισμοῦ ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπό τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ αὐτοί παίρνουν καί ὑλοποιοῦν λιγότερο ἢ περισσότερο σημαντικές ἀποφάσεις. Συνεπῶς, ἡ νοοτροπία-κουλτούρα, ἡ θέληση τῶν ἀνθρώπων νά κάνουν τά πράγματα σωστά καί ἔξυπνα καί ἡ διάθεσή τους νά καταβάλουν προσπάθειες γιά τίς μέγιστες δυνατές ἐπιδόσεις ἀποτελοῦν προϋποθέσεις ἀποδοτικότητας, ἀποτελεσματικότητας, ποιότητας καί καινοτομίας. Τήν εὐθύνη γιά τήν ἐξασφάλιση ὅλων αὐτῶν ἔχουν οἱ προϊστάμενοι-ἡγέτες ὅλων των ἱεραρχικῶν ἐπιπέδων στήν πυραμίδα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἡγεσίας, ἀφοῦ ἐξ ὀρισμοῦ ὑπάρχουν γιά νά ἐπιτυγχάνουν ἀποτελέσματα μέσω ἄλλων ἀνθρώπων, δηλαδή τῶν ὑφισταμένων-συνεργατῶν τους.

Ἀνάλυση ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνας

Στό κεφάλαιο αὐτό παρουσιάζονται καί ἀναλύονται τά δεδομένα τῆς ἔρευνας, μέ σκοπό νά διερευνηθοῦν οἱ στόχοι πού τέθηκαν. Εἰδικότερα στήν πρώτη (1^η) ἐρώτηση πού τέθηκε, κατά πόσο ἡ γνώση καί ἐφαρ-

μογή τῶν θεωριῶν καί πρακτικῶν τοῦ μάνατζερ μπορεῖ νά βοηθήσει τό ἔργο τῶν στελεχῶν τῆς ἐκπαίδευσης, παρατηρήθηκε ὅτι οἱ ὀκτώ ἀπό τοὺς δέκα ἐκπαιδευτικούς τοῦ δείγματος (ποσοστό 80%) βλέπουν θετικά τήν ἐφαρμογή τῶν ἀρχῶν τοῦ μάνατζερ στή σύγχρονη σχολική διοίκηση, ἐνῶ δύο μόνο συμμετέχοντες (ποσοστό 20%) ἐξέφρασαν κάποιες ἐπιφυλάξεις ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐφαρμογή του, κυρίως γιατί δέν εἶχαν ἀκριβῆ γνώση ὅλου τοῦ θεωρητικοῦ πλαισίου τοῦ μάνατζερ. Ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ συγκεκριμένοι ἐκπαιδευτικοί εἶχαν πολλά ἔτη ὑπηρεσίας (> 30) καί ἴσως αὐτό ἐξηγεῖ τίς ἐπιφυλάξεις τους, ἀφοῦ ἄλλωστε δέν εἶχαν παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο οὔτε εἰδικές σπουδές σχετικά μέ τήν ἐκπαιδευτική διοίκηση.

Σχετικά μέ τή δεύτερη (2^η) ἐρώτηση πού τέθηκε καί ἀφοροῦσε τή συμβολή τοῦ προγραμματισμοῦ, ὡς βασικῆς λειτουργίας τοῦ μάνατζερ, στήν ἐπιτυχία ἑνός ἐκπαιδευτικοῦ ὄργανισμοῦ, ὅλοι οἱ συμμετέχοντες (ποσοστό 100%) συμφώνησαν ὅτι συμβάλλει καθοριστικά στήν ἐπιτυχημένη λειτουργία μίας σχολικῆς μονάδας καί περαιτέρω στήν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν τῆς ἐκπαίδευσης. Μάλιστα, τονίστηκε ἀπό ὅλους ὅτι ἡ ἔλλειψη προγραμματισμοῦ μόνο προβλήματα δημιουργεῖ σέ ποικίλους τομεῖς τῆς σχολικῆς ζωῆς καί ὁ σωστός καί ἔγκαιρος προγραμματισμός εἶναι ἀναγκαῖος γιά κάθε σχολεῖο, εἰδικά στό σύγχρονο περιβάλλον μέ τίς τόσες προκλήσεις.

Ἐπιπλέον, στήν τρίτη (3^η) ἐρώτηση, σχετικά μέ τή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου-ἀξιολόγησης, ὡς μίας ἀπό τίς βασικές λειτουργίες τοῦ μάνατζερ καί κατά πόσο μπορεῖ νά συμβάλλει στήν κατεύθυνση τῆς χειραγώγησης τῶν ἐκπαιδευτικῶν, οἱ ἑξί ἀπό τοὺς δέκα ἐκπαιδευτικούς (ποσοστό 60%) δέν εἶχαν καμία ἐπιφύλαξη γιά τήν ἐφαρμογή του, θεωρώντας ὅτι μπορεῖ νά βοηθήσει στήν ἀνατροφοδότηση (feedback) κάθε συμμετέχοντα στήν ἐκπαιδευτική διαδι-

κασία καί στήν περαιτέρω βελτίωσή του. Οί υπόλοιποι τέσσερις συμμετέχοντες (ποσοστό 40%) ναί μέν θεώρησαν ως θετική τή λειτουργία τοῦ ἐλέγχου, ὅμως ἐξέφρασαν ἐπιφυλάξεις κατά πόσο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ως ἐργαλεῖο ἐπιβολῆς ἀπό τόν διευθυντή μίας σχολικῆς μονάδας, εἰδικά ἄν παρεισφρήσουν ὑποκειμενικές ἀντιλήψεις τοῦ ἢ ἄν χρησιμοποιηθεῖ ως ἐργαλεῖο πειθοῦς διά τοῦ φόβου, κάτι πού ὅμως ξεφεύγει ἀπό τήν πραγματική του θέση στή θεωρία τοῦ μάνατζμεντ.

Περαιτέρω, στήν τέταρτη (4^η) ἐρώτηση πού διερευνοῦσε τή σχέση μεταξύ ἡγεσίας καί μάνατζμεντ, καταρχήν ὅλοι οἱ ἐκπαιδευτικοί (ποσοστό 100%), θεώρησαν ὅτι ὑπάρχει ἄμεση σχέση μεταξύ των δύο ἐννοιῶν. Ρωτώντας τους νά μᾶς διευκρινίσουν εἰδικότερα ποιά εἶναι ἡ σχέση τους, οἱ ἐπτά ἀπό τοὺς ἐκπαιδευτικούς τοῦ δείγματος (ποσοστό 70%) πιστεύουν ὅτι ἡ ἡγεσία εἶναι μία εὐρύτερη ἔννοια ἀπό αὐτή τοῦ μάνατζμεντ καί περισσότερο προσιτή γιά τόν χώρο τῆς ἐκπαίδευσης, ἐνῶ τὸ μάνατζμεντ ἔχει περισσότερο τεχνοκρατικό χαρακτήρα ἀλλά καί αὐτό μπορεῖ νά ἔχει ἐφαρμογή στήν ἐκπαίδευση προσαρμοζόμενο στίς εἰδικότερες συνθήκες πού ἐπικρατοῦν σέ αὐτήν. Τρεῖς μάλιστα ἐκπαιδευτικοί ἀπό τοὺς προαναφερόμενους (ποσοστό 30% τοῦ συνολικοῦ δείγματος) οἱ ὅποιοι εἶχαν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στήν ἐκπαιδευτική ἡγεσία, ἀναφέρθηκαν στήν μετασχηματιστική ἡγεσία ὡς τὸ καταλληλότερο μοντέλο γιά τὸ σημερινό σχολεῖο. Οἱ υπόλοιποι τρεῖς συμμετέχοντες τοῦ συνολικοῦ δείγματος (ποσοστό 30%) ταύτισαν τίς δύο ἔννοιες σχεδόν ὀλοκληρωτικά. Ἰσως αὐτό ὀφείλεται στήν ἔλλειψη θεωρητικῆς τους κατάρτισης σέ θέματα ἐκπαιδευτικῆς ἡγεσίας καί μάνατζμεντ.

Τέλος, στήν πέμπτη (5^η) ἐρώτηση πού ἀφοροῦσε τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐπιτυχημένου ἐκπαιδευτικοῦ ἡγέτη, ὅλοι οἱ συμμετέχοντες, ἐξέφρασαν τήν ἀποψη (ποσοστό

100%) ὅτι δέν ἀρκεῖ στό σχολεῖο τοῦ 21^{ου} αἰῶνα μέ τίς ραγδαῖες ἀλλαγές καί προκλήσεις νά γνωρίζει τὸ στέλεχος τῆς ἐκπαίδευσης μόνο τὸ βασικό νομοθετικό πλαίσιο καί νά διοικεῖ κυρίως ἐμπειρικά, ἀλλά χρειάζεται συνεχὴ ἐκπαίδευση καί ἐπιμόρφωση, κατάρτιση σέ θέματα ἐκπαιδευτικῆς ἡγεσίας καί διοίκησης καί στήν ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ μάνατζμεντ στό ἐκπαιδευτικό περιβάλλον. Ἐπιπλέον, θεώρησαν ἀπαραίτητα χαρακτηριστικά τοῦ σχολικοῦ ἡγέτη τὴ δημοκρατικότητά του, τὴ φιλικότητα καί ἀλληλεγγύη πρὸς τοὺς συναδέλφους του, τοὺς γονεῖς καί τοὺς μαθητές, τὴν προώθηση συνεργατικῶν μορφῶν ἐργασίας καί τὴν ἐνσυναίσθηση.

Συμπεράσματα- Προτάσεις

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καί τὴν ἔρευνα πού προηγήθηκε ἔγινε σαφές ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ μάνατζμεντ, μπορεῖ νά τροποποιεῖται ἀνάλογα μέ τίς ἰδιαιτερότητες ἑνὸς ὀργανισμοῦ καί τὴ λειτουργία του, ὡστόσο οἱ βασικὲς ἔννοιες καί θεωρίες του συνιστοῦν ἀναγκαιότητα καί ὄχι πολυτέλεια γιά ἕναν ἐκπαιδευτικό ὀργανισμό καί πιὸ συγκεκριμένα μία σχολικὴ μονάδα, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ τόσο ἡ ἀποτελεσματικότητά, ὅσο καί ἡ ἀποδοτικότητά της. Σημαντικό εἶναι νά σημειωθεῖ πὼς τὸ μάνατζμεντ, ἐκτός ἀπὸ ἐπιστήμη, ἀποτελεῖ καί ἕνα εἶδος τέχνης, πού ἀποκτιέται μέσω τῆς ἐμπειρίας (Μπρίνια, 2008). Ἡ Διοίκηση εἶναι ἐπιστήμη γιατί διέπεται ἀπὸ ὀρισμένες ἀρχές καί χρησιμοποιεῖ ἐπιστημονικὲς προσεγγίσεις, ἀλλά εἶναι καί τέχνη γιατί παρέχει σέ αὐτοὺς πού τὴν ἀσκοῦν τὴ δυνατότητα πρωτοβουλίας καί εὐελιξίας.

Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ὑπάρχει μιὰ παγκόσμια κινητοποίηση ἀναφορικά μέ τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἡγεσίας καί πὼς αὐτὴ μπορεῖ νά ὀδηγήσει τίς σχολικὲς μονάδες στὴ μέγιστη ἀποτελεσματικότητά. Ὁ ἱκανός

διευθυντής-ηγέτης οφείλει να αντιμετωπίζει την πολυπλοκότητα του σύγχρονου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος όχι σαν πρόβλημα αλλά σαν ευκαιρία εμπλουτισμού της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο σχολικός ηγέτης του 21ου αιώνα οφείλει να προωθήσει και να εφαρμόσει καινοτομίες, να κάνει τους άλλους ανθρώπους στον εκπαιδευτικό οργανισμό να τον ακολουθήσουν έθελοντικά και πρόθυμα και να επιδιώξει τη δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος μέσω μικρών ή μεγαλύτερων αλλαγών. Τα χαρακτηριστικά του επιτυχημένου σχολικού ηγέτη πού πρέπει να χαρακτηρίζουν τη διοίκηση του σημερινού σχολείου, όπως αναδείχθηκαν μέσα από την έρευνά μας, αλλά προβάλλονται και από τη σύγχρονη θεωρία της εκπαιδευτικής διοίκησης, είναι η δημιουργία και μετάδοση οράματος, η προώθηση της μετασχηματιστικής ηγεσίας, η διαμόρφωση συλλογικής κουλτούρας, η κατανόηση και επαγγελματική ανάπτυξη του προσωπικού του εκπαιδευτικού οργανισμού και η δημιουργία παραγωγικών σχέσεων με τους γονείς και την κοινότητα. Επιπλέον, θα πρέπει να μπορεί να προωθήσει την ένσυναίσθηση, την συναισθηματική νοημοσύνη και να επιδεικνύει ευαισθησία στους άλλους, ειδικά σε εύαλτες κοινωνικές ομάδες.

Από την έρευνα διαφάνηκε ότι ο διευθυντής δεν έχει αυστηρά το ρόλο του μάνατζερ, αλλά αυτόν του ηγέτη, δηλαδή είναι αυτός πού καταφέρνει να κάνει τα άλλα άτομα να τον ακολουθούν έθελοντικά και πρόθυμα. Είναι εκείνος ο προϊστάμενος πού, ανεξάρτητα από την οργάνωση και τό ιεραρχικό επίπεδο πού βρίσκεται, καταφέρνει να πετυχαίνει εξαιρετικά αποτελέσματα με τη βοήθεια ικανοποιημένων συνεργατών.

Απαραίτητη είναι και η λειτουργία του έλέγχου, ο οποίος αρκετές φορές λανθασμένα, συγχέεται με τη διαδικασία έντοπισμού λαθών και την τιμωρία. Με τη βοήθεια της λειτουργίας του έλέγχου ο εκπαιδευτικός οργανισμός είναι σε θέση να προλαβαίνει

άρνητικά αποτελέσματα και να επαναπροσδιορίζει τους στόχους του όταν διαπιστωθούν αποκλίσεις.

Συνοψίζοντας λοιπόν, γίνεται σαφές ότι στο βαθμό πού τό σχολείο ως κοινωνική οργάνωση επιδιώκει την αποτελεσματικότητα, η εφαρμογή των αρχών του μάνατζμεντ είναι αναγκαία. Όσο τόσο θα πρέπει να τονιστεί ότι τό μάνατζμεντ δέν παίρνει την ίδια μορφή και δέν εφαρμόζεται μέ τόν ίδιο τρόπο σε μία οικογένεια, σε ένα συνδικαλιστικό σύλλογο, σε μία πολυεθνική ή σε μία μικρή επιχείρηση, σε ένα δημόσιο ή σε ένα ιδιωτικό οργανισμό, σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό. Κάθε περίπτωση εμφανίζει ιδιαιτερότητες και απαιτεί ξεχωριστή εφαρμογή της γνώσης του μάνατζμεντ. Ειδικά στο σχολείο θα πρέπει να συνδυαστεί μέ την παράλληλη εφαρμογή αρχών όπως ο αλληλοσεβασμός, η ένσυναίσθηση, η συνεργατικότητα και γενικά η εφαρμογή ανθρωπιστικών ιδεωδών. Τα βασικά στοιχεία όμως, δηλαδή οί έννοιες, οί αρχές και οί θεωρίες έχουν γενική ισχύ και καθολική εφαρμογή και συντελούν στην αποτελεσματικότερη διοίκηση ενός εκπαιδευτικού οργανισμού.

Πρότασή μας είναι ότι για να μπορούν τά στελέχη της εκπαίδευσης να διαχειριστούν μέ επιτυχία τίς αυξανόμενες πιέσεις πού δέχονται τόσο σε επίπεδο σχολικής μονάδας όσο και σε επίπεδο επικοινωνίας μέ τούς γονείς, οφείλουν να τύχουν μία σειρά από επιμορφωτικές δράσεις πάνω σε θέματα εκπαιδευτικής διοίκησης και ηγεσίας, οί οποίες θα στοχεύουν στή βέλτιστη πρακτική από τη μεριά τους, τόσο σε λειτουργικές διαχειριστικές λειτουργίες όσο και σε ηγετικούς ρόλους, καθώς και στην ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων ανάμεσα στο στέλεχος και στο σύλλογο διδασκόντων, στους μαθητές, στους γονείς και σε όσους σχετίζονται μέ τίς πολυδιάστατες λειτουργίες και ρόλους μίας σχολικής μονάδας. Η πολιτεία οφείλει να στηριχθεί και να έχει εμπιστοσύνη στον διευθυντή της σχολικής μονάδας, να

έπενδύσει πάνω του μέσω επιμορφωτικών σεμιναρίων, ώστε να μπορέσει να έχει τη μέγιστη διοικητική αποτελεσματικότητα ή όποια αποτελεί τό κλειδί για τη βέλτιστη εκπαιδευτική αποτελεσματικότητα. Είναι

άπαραίτητο να υπάρξουν προγράμματα εκπαίδευσης διοικητικών στελεχών στον εκπαιδευτικό χώρο, αφού άλλωστε ή «σμίλευση» ενός μετασχηματιστικού ήγέτη απαιτεί στοχευμένη καί βιωματική εκπαίδευση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έλληνόγλωσση

- Α. ΓΚΟΥΤΖΙΝΟΠΟΥΛΟΥ (2012). Ό κοινωνικός ρόλος του διευθυντή ως «ήγέτη-ύπηρετή» στο σύγχρονο σχολείο. Πρακτικά 3ου Συνεδρίου, «Όργάνωση & Διοίκηση της εκπαίδευσης», Αθήνα καί Θεσσαλονίκη.
- Ι. ΛΕΜΟΝΗ καί Α. ΚΟΛΕΖΑΚΗΣ, (2013). Τό πολυσύνθετο έργο του Διευθυντή Σχολικής Μονάδας καί ή έλλειψη σχετικής κατάρτισής του στή «Διοίκηση Έκπαιδευτικών Μονάδων». Έπιστημονικό Έκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος», Τόμος 1, Τεύχος 3.
- Ε. ΜΠΕΛΑΔΑΚΗΣ (2010). Η συμβολή των ήγετων-στελεχών της εκπαίδευσης στήν έπιτυχή έφαρμογή των εκπαιδευτικών καινοτομιών. Διοικητική Ένημέρωση, 53,103-111.
- Δ. ΜΠΟΥΡΑΝΤΑΣ (2002). Μάνατζμεντ. Αθήνα: Μπένου.
- Δ. ΜΠΟΥΡΑΝΤΑΣ (2005). Ηγεσία - ό δρόμος της διαρκούς έπιτυχίας. Αθήνα: Κριτική.
- Δ. ΜΠΟΥΡΑΝΤΑΣ (2017). Ηγεσία. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Δ. ΜΠΟΥΡΑΝΤΑΣ (2018). Έπιτυχημένος Ηγέτης καί Μάνατζερ. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Ι. ΜΠΟΥΡΗΣ (2008). Γενικές Αρχές της Όργάνωσης καί Διοίκησης της Έκπαίδευσης. Προγράμματα έπιμόρφωσης στελεχών διοίκησης της εκπαίδευσης της πράξης «Έπιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Έκπαίδευσης» του Μέτρου 2.1 του ΕΠΕΑΕΚ II.
- Β. ΜΠΡΙΝΙΑ (2008). Management Έκπαιδευτικών Μονάδων καί Έκπαίδευσης. Αθήνα: Έκδόσεις Σταμούλης.
- Χ. ΣΑΪΤΗΣ (2014). Μύηση των εκπαιδευτικών στή μυστικά της σχολικής ήγεσίας. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Σ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ (2008). Δημόσια Πολιτική για τη Διοικητική Μεταρρύθμιση. Η Προσπάθεια Μέτρησης της Απόδοσης καί Καθιέρωσης Συστήματος Διοίκησης με Στόχους. Τελική Έργασία. Έθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, Τμήμα Γενικής Διοίκησης.

Ξενόγλωσση

- Β.Μ. ΒΑΣΣ (1985). *Leadership and Performance beyond Expectation*. New York: Free Press.
- W. BENNIS & B. NANUS (1985). *Leaders: The Strategies for Taking Charge*. New York: Harper and Row.
- T. BUSH (2005). *Theories of Educational Leadership and Management*. London: Sage.
- J.P. KOTTER (1990). *A force for change: How leadership differs from management*. New York: The Free Press.
- J.M. KOUZES and B.Z. POSNER (1993). *Credibility*. San Fransisco, A: Jossey-Bass.
- K. LEITHWOOD and D. JANTZI (1999). Transformational school leadership effects: A replication, *School Effectiveness and School Improvement*, 10(4), 451-479.
- N. M. TICHY and M. DEVANNA (1986). *The Transformational Leader*. New York: Wiley.

ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΙΕΡΩΜΕΝΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΑΣΧΟΛΗΘΗΚΑΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ

Τοῦ κ. **Κωνσταντίνου Μαυρομάτη**, Μαθηματικοῦ, τ. Λυκειάρχῃ,
τ. Προέδρου Ἑταιρείας Ἀστρονομίας καί Διαστήματος

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως ξέροντε, ἦταν λόγιοι, πού δίδαξαν καί φώτισαν τό Γένος στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Εἶτε μέ προφορική διδασκαλία εἶτε μέ τά συγγράμματά τους πού τυπώνονταν στά ἑλληνικά τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, τῆς Βιέννης, καί ἄλλοῦ, ἔγιναν οἱ πνευματικοί ὁδηγοί τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ καί τόν προετοίμασαν γιά τόν μεγάλο ἀπελευθερωτικό ἀγώνα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους κυριάρχησαν κατά τόν 18^ο καί τίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰώνα. Μέ τά βιβλία καί τά κηρύγματά τους ἔθεσαν τίς βάσεις γιά τή δημιουργία τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ.

Μερικοί ἀπό αὐτούς δέν δίδαξαν μόνο ἀνάγνωση καί γραφή στά σκλαβωμένα Ἑλληνόπουλα, ἀλλά καί βασικές ἔννοιες τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν μέ πρώτη καί καλύτερη τήν ἀστρονομία.

Ἰδιαίτερη θέση ἀνάμεσά τους ἔχουν **οἱ ἱερωμένοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους**, οἱ ὁποῖοι μέ τή διδασκαλία τους καί τά βιβλία τους, ἐπιχείρησαν νά ἐμπεδώσουν στούς μαθητές τίς νέες θεωρίες γιά τήν ἡλιοκεντρικότητα τοῦ κόσμου καί νά τοὺς διεγείρουν τό ἐνδιαφέρον, ὥστε νά γνωρίσουν, ἔστω καί ὑποτυπωδῶς, ὅλα αὐτά πού στερήθηκαν στή σκλαβωμένη τους πατρίδα.

Οἱ ἀναφερόμενοι στή συνέχεια τέσσερις ἱερωμένοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, ἀποτελοῦν τοὺς πρωτεργάτες τῆς θαυμαστῆς αὐτῆς πρωτοβουλίας.

Ὁ πατριάρχης Χρῦσανθος Νοταρᾶς

Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων (1707-1731) Χρῦσανθος Νοταρᾶς (1655-1731) διετέλεσε καί ἀναδείχθηκε ὡς μιά ἀπό τίς σημαντικότερες ἐκκλησιαστικές καί πνευματικές προσωπικότητες τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου. Ἦταν ὁ πρῶτος πού εἰσήγαγε στόν ἑλληνικό κῶρο τό ἡλιοκεντρικό σύστημα στό βιβλίο του «Εἰσαγωγή εἰς τά γεωγραφικά καί σφαιρικά», πού ἐκδόθηκε, τό 1716, στό Παρίσι. Ἀπό νεαρή ἡλικία ἀσχολήθηκε μέ τήν ἀστρονομία τοῦ ἀστρολάβου καί μετέπειτα παρέμεινε γιά μικρό χρονικό διάστημα στό ἀστεροσκοπεῖο τῶν Παρισίων. Ἦταν ὁ μόνος ἀπό τοὺς Ἑλλη-

τινῆς περιόδου. Ἦταν ὁ πρῶτος πού εἰσήγαγε στόν ἑλληνικό κῶρο τό ἡλιοκεντρικό σύστημα στό βιβλίο του «Εἰσαγωγή εἰς τά γεωγραφικά καί σφαιρικά», πού ἐκδόθηκε, τό 1716, στό Παρίσι. Ἀπό νεαρή ἡλικία ἀσχολήθηκε μέ τήν ἀστρονομία τοῦ ἀστρολάβου καί μετέπειτα παρέμεινε γιά μικρό χρονικό διάστημα στό ἀστεροσκοπεῖο τῶν Παρισίων. Ἦταν ὁ μόνος ἀπό τοὺς Ἑλλη-

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων
Χρῦσανθος Νοταρᾶς

νες τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, πού εἶχε ἐμπειρία στή χρήση τῶν τηλεσκοπίων, ἀφοῦ μαθήτευσε, ἔστω καί γιά μικρό χρονικό διάστημα, στό μεγάλο Γάλλο ἀστρονόμο Κασσινί.

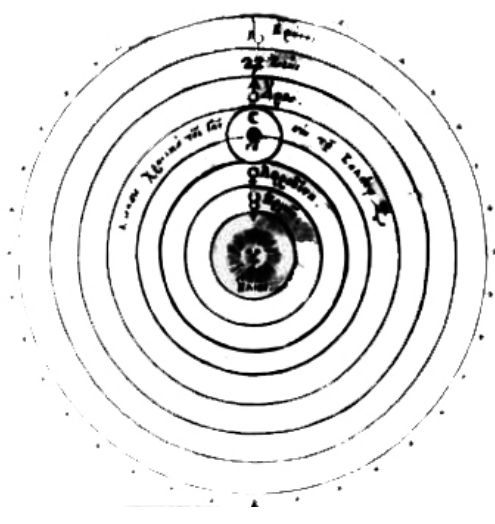
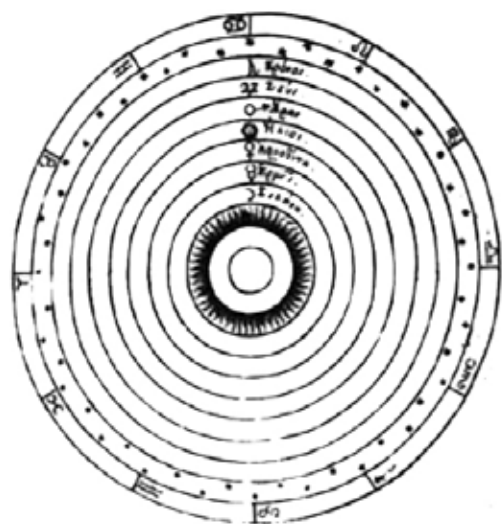
Εἰσαγωγή στό Γεωγραφικά καί Σφαιρικά

Τό βιβλίο «Εἰσαγωγή στό γεωγραφικά καί σφαιρικά» ἔχει 176 σελίδες, ἀλλά δέν ὑπῆρξε ποτέ διδακτικό ἐγχειρίδιο, γιατί ἦταν δύσχρηστο βιβλίο γιά τή διδασκαλία. Ὅσο ἄποτέλεσε τή βάση καί τήν ἀρχή γιά ἄλλα μεταγενέστερα ἀστρονομικά βιβλία, ὁλόκληρου τοῦ 18^{ου} αἰώνα. Στό βιβλίο αὐτό ἀναφέρονται γνώσεις Ἀράβων καί Εὐρωπαίων ἀστρονόμων. Ὁ Χρῦσαν-

θος ἦταν ἐπηρεασμένος βαθιά ἀπό τόν Ἀριστοτέλη, τοῦ ὁποῦ τοῦ φιλοσοφικό καί κοσμολογικό σύστημα διδάχτηκε στό πανεπιστήμιο, ὅπως καί ἀπό τό σύγγραμμα τοῦ Πτολεμαίου, «Ἀλμαγέστη», πού εἶναι τό σπουδαιότερο ἀστρονομικό σύγγραμμα ὡς τήν ἐποχή τοῦ Κοπέρνικου. Ἐπηρεάστηκε ἀκόμη ἀπό τή «Σφαιρική κατά Πτολεμαῖο γεωγραφία» τοῦ Θεόφιλου Κορυθαλλέως, ἀπ' τήν ὁποία ἀντιγράφει σχεδόν αὐτούσια, ὁλόκληρα χωρία.

Ὁ Χρῦσανθος ἀναφέρει τή μετάπτωση τῶν ἡμερῶν, τό σχῆμα τῆς Γῆς, ἀπόψεις παλαιότερων γιά τή σκιά τῆς Γῆς κατά τήν ἔκλειψη Σελήνης, τήν ἀνατολή ἀστέρων καί Ἡλίου, τό ὕψος τοῦ Πόλου, πού ἀλλάζει κατά τήν πορεία μας πρὸς τά βόρεια, γιά νά καταλήξει πῶς ἡ Γῆ εἶναι σφαιροειδής. Παραθέτει γνώμες παλαιῶν καί νέων μαθηματικῶν, πού ἐπιχείρησαν νά μετρήσουν τό μέγεθος καί τίς διαστάσεις τῆς Γῆς, καθὼς ἐπίσης καί μεθόδους καταμέτρησης. Παραθέτει ἐπίσης κατάλογο τοῦ γεωγραφικοῦ μήκους καί πλάτους πόλεων καί νήσων, ἔχοντας ὡς πηγή παλαιότερους πίνακες. Τονίζει ὅτι τό ἡλιοκεντρικό σύστημα θά ἔπρεπε νά πάρει τό ὄνομα τοῦ Ἀρίσταρχου καί ὄχι τοῦ Κοπέρνικου. Ἀναφέρεται στή διαμάχη πού ὑπῆρχε ἀπό τά παλιά χρόνια σχετικά μέ τό ζήτημα «ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητη». Ὁ ἴδιος ἀσπάζεται τήν Πτολεμαϊκή ἀποψη πῶς ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητη, χωρίς στήν οὐσία νά φέρνει ἀποδείξεις. Δέν δυσκολεύεται νά ἀναφερθεῖ ἀντικειμενικά καί στήν ἀποψη ὅτι ἡ Γῆ κινεῖται.

Οἱ σκέψεις του, δείχνουν πῶς δέν εἶχε κατασταλάξει σχετικά μέ τήν ὀρθότητα τοῦ Πτολεμαϊκοῦ Συστήματος. Χωρίς νά ἀπορρίπτει ξεκάθαρα τό ἡλιοκεντρικό σύστημα, θά κλίνει στό γεωκεντρικό σύστημα τοῦ Πτολεμαίου, παραθέτοντας ὡστόσο καί τά ἄλλα συστήματα. Ἡ ἀναφορά αὐτή δείχνει τήν ἀντικειμενικότητά του ἢ ἴσως καί τήν «καλῶς νοούμενη ἐπιφυλακτικότητα» νά δεχτεῖ ἢ ἀπορρίψει τό σύστημα τοῦ Κοπέρ-

Αριστερά: Τό «Σύστημα τοῦ Παντός κατά τόν Πτολεμαῖο» (γεωκεντρικό).
 Δεξιά: Τό «Σύστημα τοῦ Παντός κατά τόν Κοπέρνικο» (ἡλιοκεντρικό).

νικου. Ἔτσι ἡ «Εἰσαγωγή», ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι τό πρῶτο ἀστρονομικό σύγγραμμα, εἶναι καί ἡ ἀρχή τῆς σύγχρονης ἀστρονομίας στόν ἑλληνικό χώρο, μιά πού σ' αὐτό γίνεται, ἔστω καί ἔμμεσα, ἡ πρώτη παρουσίαση τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος στόν προαναφερθέντα χώρο.

Ἐκεῖνα τά χρόνια ἡ ἀστρονομία ἀκόμη διδασκόταν μέ ἀριστοτελικούς κανόνες ἀναμειγμένους μέ τήν πτολεμαϊκή θεωρία γιά τήν κίνηση τῶν πλανητῶν. Ἀργότερα, στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἄρχισαν νά ἐπικρατοῦν οἱ ἀπόψεις τοῦ Νεύτωνα. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, ὅτι τό σύστημα τοῦ Κοπέρνικου δέν τολμοῦσαν νά τό διδάξουν οὔτε καί στή Γαλλία κατά τή διάρκεια τοῦ 17^{ου} αἰῶνα. Ἀκόμη καί ὁ Cassini ποτέ δέν τό δίδαξε ἀπερίφραστα καί μέ παρηρησία. Μέ ἐπιχειρήματα λογικά, οἱ Ἕλληνες λόγιοι ἐπιχειροῦν, μέχρι τά μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, νά στηρίξουν τό γεωκεντρικό - πτολεμαϊκό σύστημα.

Βέβαια ὁ Χρῦσανθος, πού ἦταν καί ὑπεύθυνη ἐκκλησιαστική προσωπικότητα, δέν θά ἤθελε νά δημιουργήσει καί ἄλλα

προβλήματα στό ὑπόδουλο Γένος. Πάντως ἀξίζει νά σημειώσουμε τήν παρακάτω ἀντίθεση. Ἀπ' τή μία ὁ ἐπιστήμονας Γαλιλαῖος, πού διώχθηκε ἀπό τή Δυτική Ἐκκλησία γιά τίς ἐπιστημονικές του ἀπόψεις καί ἀπ' τήν ἄλλη, ὁ Χρῦσανθος, Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος προβάλλει καί προωθεῖ ἐπιστημονικές ἀπόψεις περί ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος, αὐτές γιά τίς ὁποῖες ἡ Δυτική Ἐκκλησία δίωξε τό Γαλιλαῖο. Στό βιβλίο, ἀπό τά ἐννιά σχήματα πού ἔχει ὁ Χρῦσανθος μέ τά κοσμολογικά συστήματα, ἔνα εἶναι κατά τό Πτολεμαϊκό γεωκεντρικό σύστημα, ἐπτά κατά τό νέο τότε κοπερνίκαιο ἡλιοκεντρικό σύστημα καί ἔνα κατά τόν Τύχωνα (Τύχο Μπράχε), τό ὁποῖο εἶναι ἐνδιάμεσο τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ καί τοῦ γεωκεντρικοῦ συστήματος.

Αὐτό πού δέν λείει ὁ Χρῦσανθος γιά τόν Κοπέρνικο μέ τά λόγια, τό λείει μέ τά σχήματα, δηλαδή μέ τίς θέσεις τῶν πλανητῶν, τίς συζυγίες τῶν ἀστρων, τήν προβολή τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, τήν κλίση τοῦ ἄξονα τῆς Γῆς σέ σχέση μέ τήν ἐκλειπτική, καθώς καί

μέ τους τέσσερις τότε γνωστούς δορυφόρους του Δία. Ο αναγνώστης έντυπωσιάζεται και στο μυαλό του άποτυπώνεται τό κοπερνίκαιο σύστημα. Θά μπορούσαμε νά πούμε πώς τό παραπάνω άποτελοϋν δείγματα έμμεσης άποδοχής του κοπερνικείου συστήματος, έστω και άν δέν τό προωθεϊ φανερά.

Ο κληρικός Εϋγένιος Βούλγαρις

Ο Εϋγένιος Βούλγαρις (1716-1806) ήταν κληρικός, διδάσκαλος του Γένους, πού δίδαξε στά Γιάννενα, Κοζάνη, Αθωνιάδα, Κωνσταντινούπολη κ.ά. Έγραψε μεταξύ των άλλων και τό βιβλία: **Τά άρέσκοντα τοϊς φιλοσόφοις**, μέ φυσική και κοσμολογία και **Περί του συστήματος του παντός**, στο όποιο δέχεται ως σύστημα του κόσμου εκείνο πού διατύπωσε ό Τύχωνας, έπειδή,

Ο διδάσκαλος του Γένους
Εϋγένιος Βούλγαρις

σύμφωνα μέ τά όσα χαρακτηριστικά υποστήριζε, δέν άντίκειται στο φυσικά φαινόμενα, όπως τό Πτολεμαϊκό σύστημα, ούτε στις «ίερές σελίδες», όπως τό σύστημα του Κοπερνίκου.

Τό 1742, έγινε διευθυντής της Μαρουτσαίας Σχολής των Ίωαννίνων και τό 1750 μιås άλλης σχολής στην Κοζάνη. Έκεί δίδασκε τους κύριους κλάδους της νεότερης φιλοσοφίας και των φυσιογνωστικών έπιστημών και έγινε στόχος έχθρότητας των πιό συντηρητικών δασκάλων του Γένους, μεταξύ των οποίων ήταν και ό μαθηματικός Μπαλάνος Βασιλόπουλος. Τό 1753, ανέλαβε τή διεύθυνση της Αθωνιάδας Ακαδημίας, όπου δίδαξε λογική, φιλοσοφία, μεταφυσική, αριθμητική, γεωμετρία, φυσική και κοσμογραφία. Ός έχειρίδια χρησιμοποιούσε έπίτομες μεταφράσεις έπιστημονικών έργων της Δυτικής Εϋρώπης, τις όποιες ό ίδιος είχε έκπονήσει. Έτσι μετέφρασε μεταξύ των άλλων: *Στοιχεία αριθμητικής και γεωμετρίας* του Christian Wolf, *Στοιχεία γεωμετρίας* του A. Tacquet και ένα μέρος από τό έργο του J. Senger μέ τόν τίτλο: *Δοκίμια περί των στοιχείων των μαθηματικών*. Τό 1759, διορίστηκε διδάσκαλος στην Πατριαρχική Ακαδημία της Κωνσταντινουπόλεως, όπου, όμως, είχε προστριβές μέ τόν φανατικό άριστοτελικό πατριάρχη Σαμουήλ Χαντζερή και άποχώρησε μετά τριετία.

Περιεχόμενα των αστρονομικών έργων του

Τό όγκώδες έργο του Βούλγαρι *Τα άρέσκοντα του φιλοσόφους* (Βιέννη 1805) άφορούσε τήν κοσμολογία και τήν φυσική. Σκοπός του ήταν περισσότερο ή συστηματική έρμηνεία των σπουδαιότερων συγγραμμάτων φυσικής μέ τις διάφορες παραλλαγές της θεωρίας της ύλης, του φυσικού σώματος και των έννοιών του χρόνου, του χώρου και του κενού, της κίνησης και της αδράνειας της μάζας και της βαρύτητας.

Πάντως η νεότερη φυσική θεωρία βασίζεται κατά τόν Βούλγαρι στα έργα του Νεύτωνα και του Musschenbroek.

Τόν ίδιο χρόνο, 1805, ο Βούλγαρις εξέδωσε στη Βιέννη τό *Περί του συστήματος του παντός* έργο του, τό όποιο δέχεται τή θεωρία του Τύχωνα Μπράχε και όχι τό ήλιοκεντρικό σύστημα του Κοπέρνικου, μέ τό έπιχείρημα ότι: *ούχι τή φύσει αντίκειται, ως τό Πτολεμαϊκόν, ούδέ ταίς ιεραίς σελίσι, ως τό Κοπερνικαίον*. Η έπαμφοτερίζουσα στάση του Ευγένιου Βούλγαρι άπέναντι στη νεότερη φιλοσοφία και τή νεότερη έπιστήμη δίνεται παραστατικά άπό τό βιογράφο του Γ. Αϊνιάνα, ό όποιος σημειώνει: *«Εφάινετο Άριστοτέλης όμιλών τας άνεπτυγμένας άρχάς του Νεύτωνα, ή Καρτέσιος Πλανωτίζων κατά τήν έννοιαν και τήν φωνήν»*. Στα άλλα περιεχόμενα του βιβλίου περιλαμβάνονται: παράλλαξη, άπλανείς και πλανήτες, "Ήλιος, Σελήνη, άποστάσεις πλανητών, άνατολή και δύση άστέρων, κομήτες κ.λπ.

Ό κληρικός Νικηφόρος Θεοτόκης

Ό διδάσκαλος του Γένους
Νικηφόρος Θεοτόκης

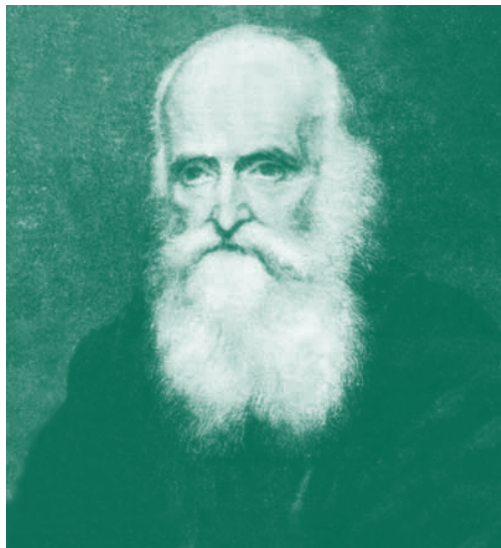
Ό κληρικός και διδάσκαλος του Γένους Νικηφόρος Θεοτόκης (Κέρκυρα 1731 - Μόσχα 1800) άσχολήθηκε μέ τήν άστρονομία στα βιβλία του **Στοιχεΐα Φυσικής** 2 τόμοι (Λειψία 1766), που ήταν τό πρώτο στην έλληνική γλώσσα, βασισμένο στους «νεότερους», όπως δηλώνεται στον τίτλο του (Κοπέρνικο, Γαλιλαίο, Βόλφ κ.ά.) και **Στοιχεΐα Γεωγραφίας** (Βιέννη, 1804). Δέχτηκε τό ήλιοκεντρικό σύστημα και τό άπέδωσε στους άρχαίους Έλληνες και μάλιστα στον Άρίσταρχο τό Σάμιο.

Ό Νικηφόρος Θεοτόκης πήρε τήν έγκύκλια μόρφωση στη γενέτειρά του, άπό τόν περίφημο για τήν εποχή εκείνη έλληνοδιδάσκαλο Ίερεμία Καβαδία. Σπούδασε κατόπιν (1749-1754) φιλοσοφία, ιατρική, φυσική και μαθηματικά στα πανεπιστήμια της Μπολόνιας και της Πάντοβας. Όταν γύρισε στην Κέρκυρα ίδρυσε μέ τόν πρώην δάσκαλό του τό Κοινόν Φροντιστήριον, όπου οί νέοι διδάσκονταν δωρεάν. Τό 1764, του άνατέθηκε ή διεύθυνση της άνακαινισμένης Άκαδημίας του Ίασίου. Τό 1772, άρνήθηκε τή θέση του μητροπολίτη, που του προσέφερε ή έλληνική παροικία της Βενετίας.

Ό ιερομόναχος Θεόφιλος Καΐρης

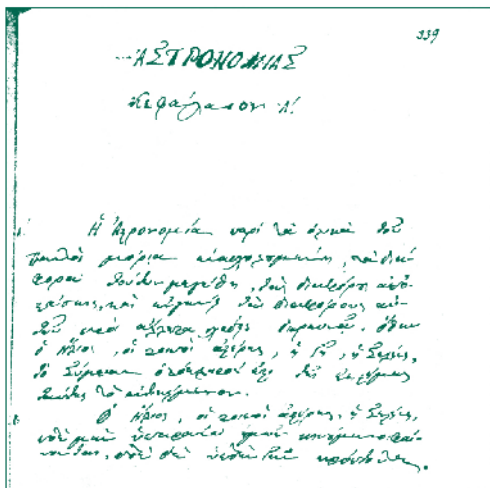
Ό ιερομόναχος διδάσκαλος του Γένους Θεόφιλος Καΐρης (1784-1853) γεννήθηκε στην Άνδρο και δίδαξε στις σχολές των Κυδωνιών, της Σμύρνης και της πατρίδας του της Άνδρου, τή Σχολή της όποίας ό ίδιος ίδρυσε. Δίδαξε άκόμη και σε άλλες έλληνικές σχολές και έγραψε μεταξύ των άλλων τό διδακτικό βιβλίο **Μηχανικό μέρος της φυσικής**, ένα μεγάλο τμήμα του όποίου είναι και ή *Άστρονομία*. Τά μαθήματα ήταν πειραματική φυσική, μαθηματικά και άστρονομία, όλα πανεπιστημιακού χαρακτήρα.

Φωτοτυπία της πρώτης σελίδας της **Άστρονομίας** του Θεόφилου Καΐρη, άπό τό

Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους
Θεόφιλος Καΐρης

χειρόγραφο βιβλίο τοῦ μαθητῆ του Ἄδα-
μαντίου Μολοχάδη, μετέπειτα ἐπισκόπου
Φωκίδος Δαβίδ. Γράφει: **ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ**

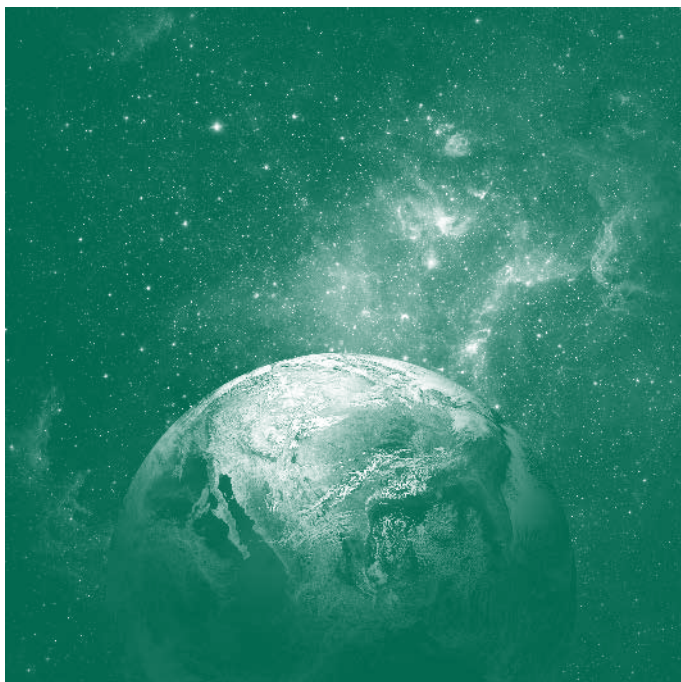

Φωτοτυπία τῆς πρώτης σελίδας
τῆς Ἀστρονομίας τοῦ Θεόφιλου Καΐρη

Κεφάλαιον Α΄. Ἡ ἀστρονομία περὶ τὰ ὀλίκα
τοῦ παντός μόρια ἐνασχολουμένη, τὰ διάφορα
τούτων μεγέθη, τὰς διαφόρους ἀποστάσεις, καί
ἐν γένει τὰς διαφόρους αὐτῶν πρὸς ἄλληλα
σχέσεις διερευνᾷ. Ὅθεν ὁ Ἥλιος, οἱ λοιποὶ ἀστέρες,
ἡ Γῆ, ἡ Σελήνη, τὸ σύμπαν ὁλόκληρόν
ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὸ
ἀντικείμενον.

Ὁ Ἥλιος, οἱ λοιποὶ ἀστέρες,
ἡ Σελήνη, πότε μὲν ὑπεράνω
ἡμῶν κινούμενοι φαίνονται,
ποτέ δέ ὑπὸ τὴν Γῆν κρύπτονται.

Σπούδασε στὴν Πίζα τῆς
Ἰταλίας καὶ στὸ Παρίσι. Τὸ
ἀστρονομικὸ ἔργο του περι-
έχει τὰ κεφάλαια: Εἰσαγωγὴ,
κίνηση Ἥλιου, Σελήνης καὶ
πλανητῶν, ἀπλανεῖς ἀστέ-
ρες, περὶ χρονολογίας, περὶ
τηλεσκοπίων, περὶ ἀερολίθων
καὶ κοσμολογία. Ὁλόκληρο τὸ
ἔργο αὐτὸ περιέχεται στὸ βι-
βλίο: *Ἡ ἀστρονομία τοῦ Θεόφι-
λου Καΐρη*, πού ἐξέδωσε τὸ 1ο
Λύκειο Βόλου, τὸ 1989.

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Τοῦ κ. **Ἀναστάσιου Ἄγγ. Στέφου**, δ.φ., Ἐπίτιμον Σχολικοῦ Συμβούλου, Εἰδικοῦ Γραμματέα τῆς Π.Ε.Φ.

Ὁ Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951).

Ἀκαδημαϊκός, ποιητής, δημοσιογράφος, μεταφραστής, ἐκδότης, ἐπιμελητής καί συνεργάτης περιοδικῶν καί ἐφημερίδων, Τμηματάρχης τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (Παιδείας), μέ ρηξικέλευθες καινοτομίες στήν Ἐκπαίδευση, εἶναι μιά σημαντική μορφή τῶν γραμμάτων μας, μιά πολυδιάστατη προσωπικότητα μέ πολυσιδέες ἔργο καί ἀξιόλογη πνευματική, ἐκπαιδευτική καί κοινωνική προσφορά. Συνομήλικος καί συνοδοιπόρος τοῦ Κωστή Παλαμᾶ, μεσολογγίτικης καταγωγῆς, γεννήθηκε στήν Ἀθήνα, καί ἔζησε τά ἐφηβικά καί μετεφηβικά του χρόνια, τοὺς καλοκαιρινούς μῆνες, στόν ἰδιόκτητο, πατρογονικό Πύργο τῶν Γουβῶν Ἰστιάδας, πού ἀνακαινίσθηκε πρόσφατα, χάριν στίς προσπάθειες τοῦ Συλλόγου «Οἱ Φίλοι τοῦ Μουσείου Γ. Δροσίνη» στήν Κηφισιά (Πρόεδρος Ἑλένη Βαχάρη). Ὁ Πύργος εἶναι ἤδη ἐπισκέψιμος καί λειτουργεῖ ὡς Μουσεῖο, ἀποτελώντας, ὡς ἱστορικό μνημεῖο, σημαντικό τμήμα τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς.

Μέ ἐπίκεντρο τόν Πύργο ὁ Δροσίνης γράφει τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποιητικοῦ καί πεζογραφικοῦ του ἔργου (*Τά σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου*, *Ἀγροτικά Ἐπιστολά*, *Ἀμαρυλλίς*, *Τό βοτάνι τῆς ἀγάπης*, *τό ἐλεγεῖο τό Μοιρολόι τῆς Ὁμορφῆς*) δίνοντας, συγχρόνως, μιά θεσπέσια περιγραφή καί ἐξεικόνιση τοῦ ἐξαιρετοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος τῆς περιοχῆς, τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς τῶν κατοίκων καί τοῦ ἄφθονου λαογραφικοῦ

ύλικου (παραδόσεις, ἦθη καὶ ἔθιμα, τραγούδια). "Ό,τι εἶναι ἡ Σκιᾶθος γιὰ τόν Παπαδιαμάντη εἶναι οἱ Γοῦβες γιὰ τόν Δροσίνη.

Ἡ παρουσία τοῦ Γ. Δροσίνη στά σχολικά ἐγχειρίδια ἦταν ἀνεκάθεν ποσοτικά εὐαριθμη, ἐφάμιλλη τοῦ ὁμοτέχνου του Κωστῆ Παλαμᾶ καί περιλάμβανε ποιήματα λυρικά καί ἐπικολυρικά, ἀπό ὄλες τίς ποιητικές του συλλογές, ἀναφερόμενα στή θρησκευτική, οἰκογενειακή καί κοινωνική ζωή, τήν ἐθνική ἱστορία καί τήν ἐλληνική φύση μέ τά ὅποια γενιές ὀλόκληρες Ἑλλανοπαίδων εἶχαν γαλουχηθεῖ.

Συγκεκριμένα στό διάστημα 1884-1977 ἡ παρουσία τοῦ Γ.Δ. στά Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα ἦταν ἐξαιρετικά ὑψηλή. Μέ βάση τίς σχετικές καταγραφές καί ἀποδελτιώσεις¹ τά Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα περιλάμ-

1. Χρυσάνθη Κουμπάρου-Χανιώτη, *Τά Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα στή Μέση Ἐκπαίδευση. Συγγραφείς καί ἀνθολογημένα κείμενα (1884-1977)*. Ἀθήνα 2003. Βλ. ἰστοσελίδα <http://users.sch.gr/chkoumpar> καί Λάμπρου Βαρελά, *Ἡ νεοελληνική καί μεταφρασμένη λογοτεχνία στήν ἐλλαδική δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση (1884-2001)*. Συνοπτική ἱστορική θεώρηση καί ἀποδελτίωση τῶν διδακτικῶν ἐγχειριδίων, Θεσσαλονίκη 2007.

βαναν περί τά 77 κυρίως λυρικά καί ἐπικολυρικά ποιήματα, ἀπό δέκα ποιητικές συλλογές, ὡς ἀκολουθῶς: *Γαλήνη, Κλειστά Βλέφαρα, Φωτερὰ Σκοιᾶδια, Πύρινη Ρομφαία - Ἀλκωνίδες, Ἀμάραντα, Φευγάτα Χελιδόνα, Θά Βραδιάζη, Εἰδύλλια, Σταλακτίται, Εἶπε*.

Παράλληλα, εἶχαν ἀνθολογηθεῖ, ὡς ἀναγνώσματα καθαρειούσης ἢ ὡς ἐθνικοπατριωτικά κείμενα, ἀποσπάσματα ἀπό τίς *Ἄγροτικές Ἐπιστολές, Τό βοτάνι τῆς ἀγάπης, Διηγῆματα καί ἀναμνήσεις, Αἱ μέλισσαι, Παιδικὰ Παραμύθια, Ἑλληνική Χαλιμά, Ὀδοπορικές ἀναμνήσεις, ὁ Μπαρμπαδηῆμος - Διηγήσεις ἀγωνιστοῦ*.

Γιὰ τό διάστημα αὐτό, τά ἀνθολογημένα κείμενα τοῦ Γ.Δ. στίς γυμνασιακές τάξεις, μετά τίς ἀλλεπάλληλες προσθαφαιρέσεις, ἐξαιτίας τῆς πολλαπλῆς ἐπανάληψης τῶν ἴδιων κειμένων, ἐνίοτε ἀπλῶς μέ διαφορετικό τίτλο, καί τίς ἀναγκαῖες βελτιωτικές παρεμβάσεις, ἦταν 33 κείμενα ἐπιμεριζόμενα ἀπό τοὺς ἐκάστοτε ἀνθολόγους σέ τομεῖς.

Μετά τό 1977 ἀρχίζει σταδιακά ἡ ἀντικατάσταση τῶν Ν.Α. μέ νέα σχολικά ἐγχειρίδια γιὰ ὄλες τίς τάξεις τῆς Μέσης Ἐκπαίδευ-

σης, ὅταν ἤδη καθιερώνεται, ὡς γλωσσικό ὄργανο, ἡ «νέα ἐλληνική ὁμιλούμενη». Τό 1977, ἐπί πρωθυπουργίας Γ. Ράλλη καί μέ πρωτοβουλία τοῦ Κέντρου Μελετῶν καί Ἐπιμόρφωσης (ΚΕΜΕ) τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου πού ἔχει πλέον καταργηθεῖ, συγκροτήθηκε ὁμάδα ἐργασίας ἀπό φιλολόγους - ἐκπαιδευτικούς² ἡ ὁμάδα αὐτή συνέταξε τά νέα τότε σχολικά ἐγχειρίδια, πού ὀλοκληρώθηκαν τό 1982, γιὰ τό μάθημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, πού φέ-

2. Ν. Γρηγοριάδης - Γ. Παγανός - Χρ. Μπλιώτης - Τ. Καρβέλης - Κ. Μπαλάσκας - Γ. Παπακώστας.

ρουν έφεξής τον τίτλο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, και άποτελούν σταθμό για τή διδασκαλία του μαθήματος, πού προσλαμβάνει νέες διαστάσεις, και τήν ιστορία τής εκπαίδευσης, γενικότερα. Παράλληλα, μετονομάζεται σέ μάθημα *Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία* μέ δύο κλάδους: α) γλωσσική διδασκαλία - έκθεση, β) διδασκαλία κειμένων νεοελληνικών, μέ διαφορετικά διδακτικά βιβλία, άνά τάξη.

Στή σειρά αυτή συμπεριλήφθηκαν, για πρώτη φορά, πολλοί νεότεροι συγγραφείς, ένω άφαιρέθηκαν πολλά κείμενα, κυρίως τής μεσαιωνικής έλληνικής γραμματείας, αλλά και παλαιότερων συγγραφέων. Έτσι, άπό τό σύνολο τών 33 περίπου λυρικών, αλλά και έπικολυρικών ποιημάτων, έλάχιστα κείμενα του ποιητή άνθολογούνται. Συγκεκριμένα, στήν Α΄ Γυμνασίου άνθολογείται τό ποίημα «Έσπερινός»³ (άπό τή συλλογή *Γαλήνη*), ένα σονέτο πού φανερώνει τήν ευαισθησία, τή δημιουργική φαντασία και τή θρησκευτική πίστη του Ποιητή.

Στό ρημαγμένο παρακλήσι
Τής Άνοιξης τό θεϊο κοντύλι
Εικόνες έχει ζωγραφίσει
Μέ τ' άγριολούλουδα τ' Άπρίλη...

Στή Β΄ Γυμνασίου «Τό φτάσιμο», τό πρώτο ποίημα τής συλλογής, *Θά Βραδιάξη*, μέ πέντε στροφές, άποτελεί μιά ώραία «ζωγραφική εισαγωγή», στόν όλο είδυλλιακό διάκοσμο τής συλλογής, πού άπαρτίζεται άπό λυρικά ποιήματα μέ ήθογραφικό χαρακτήρα και νοσταλγική όνειρική διάθεση.

Θά βραδιάξη ή μέρα, όταν θά φτάνωμε
Στου χωριού τ' άποσκιωμένα άλώνια·
Θά φανούν λευκά τα χωριατόσπιτα
Πίσω άπό τών πεύκων τ' άκροκλώνια...

Στήν Β΄ Λυκείου άνθολογείται τό ποίη-

μα «Τά πρωτοβρόχια» (*Θά Βραδιάξη*), όπου και πάλι ό ποιητής εκφράζει, μέ γραφικές και είδυλλιακές εικόνες, τήν άγάπη του για τήν έλληνική φύση και τή ζωή του στό χωριό και δή τό ευβοϊκό, πλημμυρισμένη άπό τή νοσταλγική άναπόληση τής νιότης του και τήν όμορφιά τής άγροτικής ζωής, ή όποία χαρίζει τό αίσθημα τής πληρότητας. Άποτελούμενο άπό τέσσερις τετράστιχες στροφές, μέ στίχους τροχαϊκούς, 11/10σύλλαβους, έναλλασσόμενους, προβάλλει άνάγλυφα τίς φθινοπωρινές εικόνες (βροχή, θολό ποτάμι, ξερά φύλλα, ψυχρή άτμόσφαιρα, μακριές νύχτες, κούμαρα, κυκλάμινα, άποδημία χελιδονιών, κλείσιμο στα σπίτια - νυχτέρια), οί όποίες προοιωνίζονται τήν ήρεμη προσμονή του έπερχόμενου χειμώνα και παραλληλίζονται μέ τήν καρτερική στάση άπέναντι στόν αίώνιο νόμο του κύκλου τής ζωής.

Ό χαρά μας! Τό χειμώνα θά προσμένουμε
δίκους πάγους και χιονιές νά φοβηθοΰμε:
τής ζωής μας τό στερνό ταξίδι κάναμε
και τήν Άνοιξη άλλων τόπων δέν ποθοΰμε.

Τό ποίημα αυτό, στήν άναθεώρηση του 2001, μετακινήθηκε στό δ.β. τής Α΄ Λυκείου, ένω στα δ.β. του Γυμνασίου, πού αντικαταστάθηκαν τό 2006-07, μέ ευρύτερη άναθεώρηση του περιεχομένου τους, μέ τήν ευθύνη του Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου, άνθολογείται μόνο ένα! Στα Κ.Ν.Α. τής Α΄ Γυμνασίου, οί συντάκτες⁴ του έγχειριδίου επέλεξαν τά «Θαλασσινά τραγούδια». (Ειδύλλια), πρώτο στό δ.β. και στήν ένότητα: ό άνθρωπος και ή φύση - πόλη - ύπαιθρος. Τό ποίημα, μέ τέσσερις στροφές, έμπνευσμένο άπό τό νησιώτικο χώρο και τό θαλασσινό κόσμο, άποτελείται άπό μιά σειρά εικόνων στις όποίες κυριαρχούν ή είδυλλιακή διάσταση και ή άρμονική συνύπαρξη όλων των μερών του θαλασσινού τοπίου,

3. Βλ. Χριστίνα Άργυροπούλου, *Η άνθολογημένη ποίηση στό γυμνάσιο και τό λύκειο*. Ταξιδευτής, Άθήνα 2006.

4. Θεοδόσης Πυλαρινός - Σοφία Χατζηδημητρίου - Λάμπρος Βαρελάς.

λίαν προσφιλοῦς, ἄλλωστε, στόν Ποιητή. Ἀσφαλῶς, κριτήριο τῶν ἀνθολόγων ὑπῆρξε ἡ μεγάλη ἀγάπη τοῦ ποιητῆ γιά τή θάλασσα καί οἱ βιωματικές του ἐμπειρίες ἀπό τίς Γοῦβες Ἰσθιαίας Εὐβοίας, Χορευτοῦ Πηλίου, Σκάλα Ὀρωποῦ.

Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, στό βιβλίο τοῦ καθηγητῆ⁵ προτείνονται, ὡς παράλληλα κείμενα, περιγραφές τῆς θάλασσας καί διηγήματα τῶν: Ἀνδρέα Καρκαβίτσα, *Λόγια τῆς πλώρης*, Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη, *Κόκκινη θάλασσα, Τά λιμανάκια*, καθῶς καί τό τραγούδι «Ὁ γλᾶρος» ἀπό *Τά ῥῶ τοῦ ἔρωτα*, τοῦ Ὀδυσ. Ἐλύτη.

Μέ τήν ἀνθολόγηση μόνο τῶν δύο αὐτῶν ποιημάτων στά Κ.Ν.Λ. οἱ μαθητές/τριες τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης ἐλάχιστα γνωρίζουν σήμερα γιά τόν Γ.Δ., ὁ ὁποῖος μέ τό ἔργο του ἀναδείχθηκε σέ σημαίνουσα μορφή τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καί τοῦ ὁποῖου ἡ ποίησή του, στή δημοτική γλῶσσα, ἐμπνευσμένη κατ' ἐξοχήν ἀπό θέματα τῆς ἑλληνικῆς φύσης, χαρακτηρίζεται ἀπό λεπτότητα, εὐγένεια, ἀπλότητα καί φυσικότητα στήν ἔκφραση καί λυρική διάθεση.

Ὡς ἀντιστάθμισμα, ὁμως, στήν ἀπουσία κειμένων καί σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους λογοτέχνες καί ποιητές, τό ὄνομά του καλύπτει ἓνα μικρό λῆμμα τοῦ διαταξικοῦ βιβλίου Α', Β', Γ', Γυμνασίου, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*⁶.

5. *Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας Α' Γυμνασίου. Βιβλίο ἐκπαιδευτικοῦ*. ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2006, σσ. 9-10.

6. Εὐάγγελος Ἀθανασόπουλος - Εἰρήνη Κοκκινάκη - Πολυξένη Μπίστα, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2006.

Παράλληλα, στά *Κείμενα Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου τῆς Κύπρου*⁷, μέ τόν ἐρεθιστικό τίτλο *Ὁ λόγος ἀνάγκη τῆς ψυχῆς*, ἀνθολογεῖται τό ἐξάστροφο ποίημα «Θάλασσα καί δάση» (*Θά Βραδιάζη*), ἐμπνευσμένο ἀπό θέματα καί τοπία κατεξοχήν ἑλληνικά:

Τί χαριτωμένο ταίριασμα καί ἀδελφωμα;
θάλασσα καί δάση
Κι ἀπ' τό δρόμο τοῦ βουνοῦ ξαπόσταμα
Στ' ἀκροθαλάσσι.

.....
καί στ' αὐτί μας, ψιθυρίζοντας, ροδοπλαστό
σά Νεράιδας χεῖλι.

θά μᾶς λέει τά μυστικά της θάλασσας
ἓνα κοχύλι.

Ἡ εἰσαγωγή ἐπιλεγμένων ἀποσπασμάτων, πεζῶν καί ποιητικῶν, στά Κ.Ν.Λ., σέ προσεχῆ ἀναθεώρησή τους, θά ἀποτελέσει ἀσφαλῶς δίκαιη ἀναγνώριση τῆς μεγάλης προσφορᾶς τοῦ Γ.Δ. στή νεοελληνική λογοτεχνία, ἀλλά καί στό ἀναγνωστικό κοινό, πού ἀγάπησε ἰδιαίτερα τά ποιήματά του, ἀπό τά ὁποῖα ὀρισμένα μάλιστα μελοποιήθηκαν καί τραγουδιοῦνται ἀκόμα καί σήμερα.

7. Ὑπουργεῖο Παιδείας καί Πολιτισμοῦ Κύπρου. Παιδαγωγικό Ἰνστιτούτο Κύπρου, Ὑπηρεσία Ἀνάπτυξης Προγραμμάτων, 2012.

Βιβλίο-παρουσιάσεις

Ρίζου Δ. Κωνσταντίνου, έπιτ. Σχ. Συμβούλου
† Άρχιμ. Γεώργιος Π. Στέφας 1931-2017.
Ένας έκλεκτός του Θεοῦ
Καλαμπάκα, 2019, σελ. 352.

Ο άρχιμ. Γεώργιος Στέφας, Θεολόγος - Μουσικολόγος, γνωστότατος σέ όλους μας, προερχόμενος από τήν Άδελφότητα θεολόγων «ΖΩΗ», υπήρξε πραγματικά ένας έκλεκτός συνεργάτης του Θεοῦ.

Μετοίκησε τό 2017 στή βασιλεία του Θεοῦ, αλλά ή μορφή του παρουσιάζεται έντονη μπροστά μας καί τά ίχνη του καί τό κοινωνικό καί έκκλησιαστικό καί ίεραποστολικό έργο, πού προβάλλεται ως άξιομίμητο πρότυπο γιά τους πιστούς κληρικούς καί λαϊκούς.

Πολύ καλά έπραξε ό συνεργάτης καί πνευματικό τέκνο του κ. Κωνσταντίνος Ρίζος, έπι. Σχ. Σύμβουλος, καί συνέθεσε τό προαναφερόμενο βιβλίο έκ 352 σελίδων μέ τή συμμετοχή του τ. Λυκείαρχη - φιλολόγου κ. Βασιλείου Κ. Άρβανίτη.

Παρουσιάζουν λεπτομερώς τή ζωή καί τό έργο του π. Γεωργίου Στέφα, τή νεανική του ζωή, τή φοιτητική του δραστηριότητα καί τήν άφιέρωσή του στήν Άδελφότητα, τήν ίεραποστολή του στή Σεούλ, τή συμπαράσταση σέ ίερές Μονές, τό έργο του ως άρχιμανδρίτης πρωτοσύγγελος, τή συνεργασία του μέ σεβαστούς επισκόπους όπως οί:

Διονύσιος Τρίκκης, Σεραφεΐμ Τρίκκης και κατόπιν Σταγών και Μετεώρων κ.λπ.

Οί πολλές φωτογραφίες, πού συνοδεύουν τό κείμενο καί τό παράρτημα 72 σελίδων φωτογραφιών καθιστούν τό βιβλίο πολύ ένδιαφέρον.

Άξια έπαίνων ή μεγάλη αυτή προσπάθεια του κ. Κων. Ρίζου καί του συνεργάτη του κ. Άρβανίτη.

Δημ. Γ. Κουτρούμπας
Δρ. Φ.

Συνέχεια από τή σελίδα 66

τήν χάραξη τής έκπ/κής πολιτικής άντιλαμβάνονται σέ τί είδους άδιέξοδα όδηγούν τόσες χιλιάδες νέες καί νέους πού άγνοούν τά άριθμητικά δεδομένα καί τίς προοπτικές έπαγγελματικής τους άποκατάστασης.

Άντιλαμβανόμαστε τήν ανάγκη νά δοθεϊ διεξοδος γιά σπουδές, αλλά καί ή ρεαλιστική προσέγγιση καί οί άνάγκες γιά έκπ/κό δυναμικό δέν πρέπει νά έκφεύγει του σχεδιασμού.

Η πολιτεία δέν πρέπει νά καλλιεργεί ψευδείς προσδοκίες στά νέα παιδιά καί νά τά οδηγεί σέ άποφάσεις γιά σπουδές χωρίς όρίζοντα έπαγγελματικής άποκατάστασης. Σχετίζεται μέ τήν ευρύτερη ήθική ύποχρέωση τής πολιτείας στους πολίτες της, τόσο στους νέους γιά τή μόρφωσή τους, όσο καί πρός τίς οικογένειές τους πού θά έχουν τήν οικονομική επιβάρυνση.

Προτεραιότητες τῆς Παιδείας

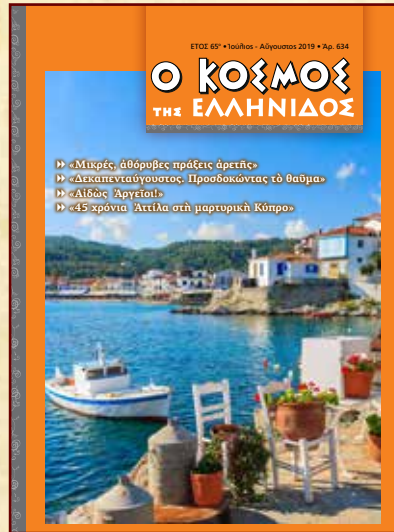
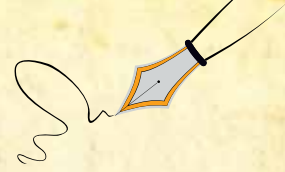
«Κατὰ τοὺς Χριστιανοὺς παιδαγωγοὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀντιληφθῆ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἶναι προωρισμένος διὰ τὴν αἰωνιότητα, καὶ ὅτι ἡ παρούσα ζωὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀφ ε τ η ρ ί α ν καὶ τὸν στίβον ἐν ᾧ δέον νὰ ἀγωνισθῆ οὗτος ἵνα ἀποβῆ ὄντως τέλειος, ἥτοι κάτοχος τῆς κρείττονος ἀρετῆς, ἥτις θὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὸν ἀρίστην ἐπὶ τῆς γῆς πολιτείαν καὶ μετὰ θάνατον τὴν αἰωνίαν μακαριότητα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀντίληψις, ὅτι μία ἀπλῆ ἠθικὴ μόρφωσις –μακρὰν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου– δὲν συνιστᾷ ἐπαρκὲς ἐφόδιον, ὅτι δηλαδὴ “τὸ ἐπιμεληθῆναι ἡθῶν οὐκ αὐτάρκες ἐστὶν ἀγαθόν, ἀλλὰ ὁδὸς εἰς τέλος”, ὡς εἶπεν ὁ Μιχαὴλ Ψελλός. Ὡς “τέλος” δὲ θεωρητέον ἐνταῦθα ἡ “κρείττων ἀρετὴ”, ἡ χριστιανικὴ ἀρετὴ, διὰ τὴν κατοχὴν τῆς ὁποίας τόσον πολὺ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Ψελλοῦ ὁ σύγχρονός του πατριάρχης Κηρουλάριος.

Τὴν εἰκόνα τέλος τοῦ τελείου ἀνθρώπου, τοῦ πραγματικοῦ Χριστιανοῦ παρέχουν ἡμῖν κατὰ τρόπον λίαν ἐναργῆ μεταξὺ πολλῶν ἄλλων παιδαγωγῶν τῶν Βυζαντινῶν οἱ κορυφαῖοι παιδαγωγοὶ Χρυσόστομος καὶ Πηλουσιώτης. Κατὰ τὸ ἱερὸν Χρυσόστομον ὠλοκληρωμένος “ἄνθρωπός ἐστὶν οὐχ ὅστις ἀπλῶς χεῖρας καὶ πόδας ἔχει ἀνθρώπου, οὐδ’ ὅστις ἐστὶ λογικὸς μόνον, ἀλλὰ ..... εὐσέβεια ν καὶ ἀρετὴν μετὰ παρρησίας ἀσκεῖ” (Ἴω. Χρυσόστομος: “Κατήχησις δευτέρα πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι”, Ε.Π. 49, 232). Καὶ κατὰ τὸν ὀλίγον βραδύτερον ζήσαντα Ἰσιδωρον τὸν Πηλουσιώτην, ὅστις ἐπαξίως ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιον τοῦ “λόγου”, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὡς θεῖον δώρου πρὸς ἡμᾶς, “θεῖον μὲν οὖν τι χρῆμα ὁ λόγος, θειότερον δὲ ἡ ἀρετὴ, θειότατον δὲ ἡ πίστις”. Οὕτω πως δὲ ἀξιολογεῖ τὴν θέσιν τῶν ὡς ἄνω τριῶν κοσμημάτων εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἀπεικόνισιν τοῦ τελείου ἀνθρώπου: “καὶ τὸν μὲν ὀρίζομαι εἶναι ὡς κόσμον, τὴν δὲ ὡς σῶμα, τὴν δὲ ὡς ψυχὴν” καὶ καταλήγει μὲ τὴν ὑπέροχον σκέψιν ὅτι “ᾧ μὲν οὖν τὰ τρία πρόσεστιν οὗτος ἀνυπέρβλητός ἐστι καὶ τέλειος” (Ε.Π. 78, 1417) (Ἰσιδ. Πηλουσιώτου, Ἐπιστολαί: Βιβλ. 5, ἐπιστ. 162, Ρ.Γ. 78, 1417).

Θὰ συναντήσωμεν τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς πολλοὺς αἰῶνας βραδύτερον εἰς τὴν “Μεγάλην Διδακτικὴν” τοῦ Κομενίου καὶ εἰς τὸ περὶ Ἐκπαιδεύσεως δοκίμιον τοῦ Λώκ, ὡς καὶ εἰς ἄλλους δοκίμους παιδαγωγοὺς καὶ φιλοσόφους τῆς Δύσεως, οἵτινες τὴν πνευματικὴν (λόγος), ἠθικὴν (ἀρετὴ) καὶ θρησκευτικὴν (πίστις) ἀγωγὴν θεωροῦν ὡς τὴν πληρεστέραν καὶ πλέον ἐπιθυμητὴν διὰ τὸ μορφούμενον ἄτομον».

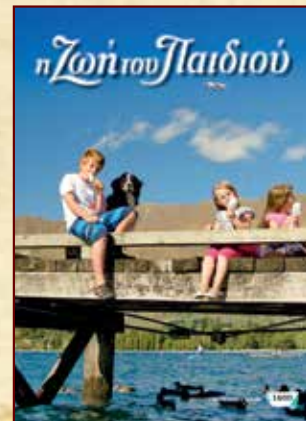
Πρακτικὰ Θ’ Παιδ. Συνεδρίου Χ.Ε.Λ., σελ. 65-66

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον έλληικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία μεγαλύτερη των 50 ετών που απευθύνεται στη γυναίκα, στην πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Το περιοδικό για την Έπι-στήμη, τὰ Γράμματα και την Τέχνη, με τὸ ἔνδοξο πα-ρελθὸν καὶ τὸ δυναμικὸ “πα-ρὼν” στὶς μάχες του κατὰ τοῦ ὕλισμου καὶ τῆς ἀπιστίας.

Νεανικὸ περιοδικὸ τῆς “Χρι-στιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς νεότη-τας καὶ τῆ σφραγίδα τῆς πίστης καὶ τῆς παιδείας.

Τὸ μηνιαῖο παιδικὸ περιοδικὸ ποὺ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευμα-τικὸς φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνο-πούλα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χριστιανικής Ένώσεως
Έκπαιδευτικών Λειτουργών

- **Σπυρ. Καλλιάφα:**
ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΟΡΜΗΣ _____ 3,00 €
ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ, ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ & ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 3,00 €
ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΠΡΩΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΤΗ έκδοσις Γ΄ _____ 5,00 €
- **Γ. Θ. Κολιτσάρα:**
ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ τόμοι Β΄ & Γ΄ έκαστος _____ 6,00 €
Η ΑΠΑ ΓΡΑΦΗ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ _____ 3,00 €
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ _____ 10,00 €
- **Β. Χαραλαμποπούλου:**
Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ _____ 3,00 €
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ _____ 3,00 €
ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ _____ 3,00 €
- **Μ. Debesse:**
ΣΤΑΘΜΟΙ ΑΓΩΓΗΣ _____ 5,00 €
- **G. Allport:**
ΤΟ ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ _____ 6,00 €
- **Γωάν. Αντωνίου:**
ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΜΕΝ ΤΑΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ ΑΠΟ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ _____ 3,00 €
- **ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.Λ.:**
ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ ΜΑΣ _____ 6,00 €
Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ _____ 6,00 €
Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΟΥ _____ 6,00 €
Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ _____ 6,00 €
ΟΔΗΓΗΤΙΚΗ, ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ _____ 6,00 €
ΤΑ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ _____ 6,00 €
ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ _____ 6,00 €
ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ _____ 6,00 €
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ _____ 6,00 €
ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ _____ 6,00 €
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΑΠΟΤΥΧΙΩΝ _____ 6,00 €
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ _____ 10,00 €
ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ _____ 10,00 €

